

Tijdschrift van de
Vereniging voor Genealogie en Historie

Westerwolde

Redactie

Theo Hofman (eindredactie)
Bert Roossien

Redactieadres:

Nic. Beetsstraat 19
9636 GJ Zuidbroek
tel. 0598-452417 (na 19 uur of in het weekend)
e-mail: m.j.hofman@xs4all.nl

Secretariaat en ledenadministratie

B. Roossien
Purmerlaan 26
9501 AX Stadskanaal
tel. 0599-618897
e-mail: info@streekhistorischcentrum.nl

Penningmeester

G. Kamies
Postkade 51
9503 AJ Stadskanaal
tel. 0599-617272

Bankrekeningnr.: 3586.06.063 t.n.v. Vereniging voor Genealogie en Historie Westerwolde

Gironr.: 4222401

Vanuit het buitenland:

IBAN: NL56 PSTB 0004222401

BIC: PSTBNL21

Lidmaatschap

- contributie: € 15,00 per jaar, inclusief tijdschrift uit te reiken op de driemaandelijke bijeenkomsten of toegezonden per post
- donateurs: € 13,00 per jaar, met tijdschrift, toegezonden per post (alleen voor verenigingen en stichtingen)
- voor toezending van het tijdschrift buiten Europa gelden andere tarieven, informatie hierover kunt u verkrijgen bij het secretariaat

Archief en boekencollectie van de vereniging

Streekhistorisch Centrum
Ceresstraat 2
9502 EA Stadskanaal
tel. 0599-612649
(voor leden gratis toegankelijk)

Internet

U vindt onze vereniging op het internet:
<http://members.tripod.com/~westerwolde>
beheerder van de homepage: F.Jager
e-mail: westerwolde@gmail.com

---

niets uit dit tijdschrift mag worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotografie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder schriftelijke toestemming van de redactie

---

Jaargang 28 nr. 2

Juni 2007

Inhoud

Inhoud	33
Van de redactie	33
Het Gildeboek van Veenhuizen en Ter Maarsch (deel 2) (J.J.Kuiper)	34
H@ndig 	39
De verpachting van de tolbrug en waag te Wedde (J.S.A.Huizing)	39
Het Hebrecht (G.L.Nobbe)	47
Westerwoldse import (J.Geertsema)	50
De grens tussen Duitsland enerzijds en de provincies Groningen en Drenthe anderzijds (J.Wilpshaar)	59
Tijdschriften en Jaarboeken	67

Van de redactie

Dankzij de bijdragen van diverse auteurs kon weer een gevarieerd tijdschrift worden samengesteld.

Wij wensen u een prettige zomervakantie. Hopelijk brengt het u de inspiratie voor het schrijven voor een paar mooie artikelen.

Het Gildeboek van Veenhuizen en Ter Maarsch (deel 2)

JAN JOHAN KUIPER

In het vorige deel van dit artikel werden de reglementen beschreven. In dit tweede (en laatste) deel de vermeldingen uit het gildeboek. De tekst is zoveel mogelijk volgens de oorspronkelijke tekst weergegeven.

In het Jaar 1809 is in Veenhuizen overleden en begraven en in getrokken met die Wooning als volgt:

in Januari Wubbe Reupers¹: twe Jonge dooden.
in Maijus Roelf Roelfs² een Jonge doode³ en Steffen Beerens⁴ en Vrauw in gekoomen.
in November is die Weduwe van Wubbelt Beerens over leeden⁵

In 't Jaar 1810 is in Veenhuizen overleden en begraven en ingetrokken met die woning als volgt:

in Meert Roelf Berents 2 Jonge doden
in Meert Aike Maarsing 1 Jonge dode⁶
in April is overleden en begraven Albert Jans⁷, geboren en overleden te Veenhuizen en woonachtig in de Beerta.
in December Berent Jacobs Meems een Jonge Doode
Hindrik Jans en Vrouw en Luken Jans en Vrouw ingekomen.

In het Jaar 1811

is in Veenhuisen over Leeden en begraven en ingetrokken met de Wooning als volgt: in de maand van Maij is overleeden en begraven Harm Willems⁸

in de maand van Juni is overleeden en begraven een zoon van Beerent Wilsing⁹

in de maand van oktober is overleeden en begraven Wubbe Ruipers¹⁰

in de maand van November is overleeden en begraven een jonge zoone van Hindrik Hids¹¹

¹ Wubbe Reupers is Wubbe Wubbes Hiskes die zich Reupers noemt naar het erf

² Wakker

³ Jantien

⁴ Volders, later Wever

⁵ Trientien Hindriks (Tijks), zij zal bij haar dochter Janna, gehuwd met Harm Willems Haan, gewoond hebben.

⁶ Roelfien

⁷ Albert Jans Harberts, gehuwd met Engeltje Harms te Beerta, zoon van Jan Jans en Trijntje Hindriks Bots

⁸ Harm Willems Haan

⁹ Harm

¹⁰ Aike

ingetrokken Willemtijnd Hindriks¹²

In 't Jaar 1812 zijn der geen Sterfgevallen Nog intrek van huisgezinnen in die Gilde van Veenhuizen voorgevallen.

In't jaar 1813 zijn der geen sterfgevallen Nog in trek van huisgezinnen in de Gilde van Veenhuizen voorgevallen

In 't jaar 1814 in de Maand Mei ingekomen Geert Haijs¹³ en zijn Vrouw

Anno 1814 Den leesten Meert overleeden en begraven den 5 April een zoon van Aijke Luikens tenschen¹⁴ Veenhuizen

Anno 1814 den 18de Augustus is Jan Hindriks Hids overleden en begraven den 23sten Augustus, of Oogstmaand.

Anno 1814 den 19 September overleden en begraven den 23 September de zoon van Jan Geerts Bots

Anno 1814 Den 6 December is overleden en begraven den 10 de zoon van Luiken Jans Bots

in het jaar 1815 is in Veenhuisen over leeden en begraven en ingetrokken met de wooning als volgt:

ingetrokken Jaakop Willem en vrouw

in het jaar 1815 in den maand van iulij is overleeden en begraven die vrouw van Albert Jans onwer¹⁵ en in den maand van november oover leeden en in den maand van december begraven de Schoonmoeder van Aeike Maarsing¹⁶

in den maand van december is oover leeden en begraven Jan Beerens Wilseng

Anno 1816 den 1 Desember is Aike Lukens¹⁷ overleden en begraven

In het jaar 1817 in den maand van Julie is Roelf Geerts Brugers overleeden en begraven

Anno 1818 Den 17 Januari is Janna Wubbes Folkers overleeden, in leeven Huisvrouw van Beerent

¹² Weduwe van Hiske Hindriks Bots

¹³ Geert Heijes Wubs

¹⁴ Tensingh

¹⁵ Onweer, Geessien Jans Bosschers

¹⁶ Svaartje Hindriks Folkers

¹⁷ Tensingh

Jans Wilzing En ter aarde besteed Den 21 dezer maand Januari

Anno 1818 Den 5 Juni is Beerent Hensems Vol- ders overleden En den 10 Dezer Maand ter aarde besteed

In 't jaar 1818 in de maand Mei zijn Ingekoomen Hinderikus Roelfs Schut En Huisvrouw

In 't jaar 1818 in de maand Mei zijn ingekoomen Willem Abrahams en zijn vrouw¹⁸

Den 6 October 1818 zijn ingekomen Jakob Hin- driks Aeizingh En vrouw

Anno 1819 Den 17 Juni is Beerent Jans Wilzing overleden en Den 22 Dezer Maand ter aarde be- steed.

Anno 1819 Den 23 Juni is de dochter van Harrem Hindriks overleden en Den 28 dezer Maand ter aarde besteed.

Anno 1819 den 17 September is de zoon van Aike Maarzing overleden en Den 22 dezer Maand ter aarde besteed.

Anno 1819 Den 3 November is Jan Harrems overleden en Den 19 dezer Maand ter aarde be- steed.

Anno 1819 den 31 December is Geertien Alberts Reupers overleden en den 6 Januari 1820 ter aarde besteed.

In den maand Mei Is ingekomen Harm Jans Lu- kens & Vrouw.

In den Jare 1820 Agtienhonderd en 21

Anno 1822 den 8 September is Jantien Wubbess Hiskes overleden en den 14 dezer maand ter aarde besteed.

In dit zelve jaar is ingetrokken Freerk Hindriks Leffers en zijn vrouw.

In dit zelve jaar is ingetrokken de vrouw van Jan R. Wakker.

In Jaar 1823 is in Gekoomen Boelle Heijes Hui- zen.

In Jaar 1823 Den 12 April is hier ingekoomen Harm Albers Oerker en zijn Vrouw.

In Jaar 1823 Den 24 April is hier in Gekoomen Jans Schreuder en zijn Vrouw.

In Jaar 1823 Den 1 Maai is hier in Gekoomen Wubbe Koobs Met huisgezin.

In Jaar 1823 den 12 Maai is hier in Gekoomen Albert Abrams Voorman en zijn Vrouw.

Anno 1823 den 1 Maai is overleden Getrreut Ja- kobs Aeising en is ter Aarde besteed den 6 Maai.

Den 1 Aougustus hebbe ik Detmer Aeising Het Gilde Boek vergeven aan Luken Jans.

Anno 1823 Den 19 Aougustus is overleeden El- sien Jarks Huls en ter aarden besteed Den 25 Aougustus 1823.

Anno 1823 Den 20 Aougustus Is overleeden Dedde R. Heis en is ter aarde beesteed Den 26 Aougustus 1823.

1823 Den 10 Nofember is De Zoone van Jans Schreuder overleden.

Anno 1824 Den 9 Januari is De Dogter van Harm Jans Luikens overleden en den 14 Ter aarde be- steed.

Anno 1824 Den 1 Maart is De zoon van Koop Wubbess overleden.

Anno 1824 Den 15 April is de Dogter van Albert Abrahams overleden.

Anno 1824 Den 20 September is de zoon van Jakob Willems (?jj)

Anno 1824 in Den maand van vovember is over- leeden en begraven een Jonge zoone van Hin- derk Harrems Haan.

Anno 1824 den 6 desember is Harmke elzels be- graven.

Anno 1825 Den 9 Januarij is de Dogter van Hin- drik Nakke gestorven en is den 13 ter aarde be- steed.

Anno 1825 Den 17 Juli is Klaassien Geerts over- leeden en is den 23 ter aarde besteed.

Anno 1826 Den 17 Januarij is de zoon van Boele Heis Huizing overleden en is den 23 ter aarde besteed.

In het Jaar 1827 Den 22 Januarij is Overleden te Veenhuizen Hillechien Wubbess, HuisVrouw van Albert Luikens Reupers. En is den 26 Januarij ter aarde besteed.

In t Jaar 1827 Den 29 April is overleden te veen- huizen Hendrik Harms Maarsingh en is den 3 Mei ter aarde besteed.

In t Jaar 1827 den 5 Mei is overleden te veenhui- zen Zoon van Jan Roelfs Wakker en is den 9 Mei ter aarde besteed.

In t Jaar 1827 den 21 Juni is overleden te veenhui- zen Dogter van Harm Jans Luikens en is den 25 Juni ter aarde besteed.

In t Jaar 1827 den 25 Julij is overleden te veenhui- zen Dogter van Klaas W. Boers en is den 30 Julij ter aarde besteed.

Anno 1828 den 22 Februarij is Wubbe Jans Frouws overleden en den 28 ter aarde besteed.

1828 Den 25 Maart is de huisvrouw van H.H. Moorlag: Alke J. Frouws overleden en den 20 ter aarde besteed.

1828 Den 13 April is Klaas Wilts Boers overle- den en den 18 ter aarde besteed.

¹⁸ Willem Abrahams Middelkamp en Engeltien Alberts Boskers

1829 den 21 Februari is de huisvrouw van Jan W. Frouws Geertruit Huitsing overleden en is den 26 ter aarde Besteld.

1829 Den 22 Meert is de Schoonmoeder van Migchel J. Volders overleden en is de 27 sten ter aarde Besteed.

1829 Den 22 September is de dogter van Aike Maarsing overleden en is den 26 ter aarde Besteld.

1829 Den 4 Desember is Aijelt J. Volders overleden en is den 9 ter aarde Besteed.

1830 Den 1 April is Aike A Maarsingh overleden en is den 7. ter aarde Besteed.

1830 Den 18 Junij is Harm E Hensems overleden en is Den 23 Ter Aarde Besteed.

1831 Den 25 Januari is de zoon van H. Hindriks Smid overleden en is den 29 ter aarde besteed.

1831 Den 26 September is Aike Jans Wilzeng overleden en den 1 October ter Aarde besteed.

1832 Den 5 februarij is Naanke Klaasens Boers Overleden en den 11 Februarij ter Aarde besteed.

1832 Den 11 Mei is de dogter van Harm Elzes Overleden en den 16 ter aarde besteed.

1832 Den 9 Juli is de huisvrouw van A. J. Volders. Wubke H. Boels Overleden en den 13 ter Aarde Besteed.

1832 Den 11 September is de dochtertje van Wubbe J. Olers Overleden en den 17 ter aarde besteed.

1832 Den 23 December is de Zoon van Jan G. Bods Overleden en den 29 ter Aarde besteed.

1833 Den 29 Maart is de huisvrouw van Jan B Wilzing: Aaltje B Oolders Overleden en den 4 April ter aarde besteed.

1833 Den 5 Julij is Harm J. Lukens overleden en is den 10 ter aarde Besteed.

1833 den 22 Augustus is Elze H. Hemsems overleden en is den 26 teraarde Besteed.

In den Jare 1834 den 27 Januarij is het zoontje van Jan Jans Bessembinders overleden en den 31 ter aarde besteed.

In den Jare 1834 den 16 April den 16 April is Frans Ravenijk overleden en den 21 ter aarde besteed.

In den Jaare 1834 den 20 April is de Huisvrouw van Hinderk Jans Hids: Wubke Aikes nannings overleden en den 26 ter aarde besteed.

In den Jare 1834 den 17 Mei is Engeltje Klasens Boers overleden en den 26 ter aarde besteed.

In den Jare 1834 den 7 November is Trientje Hinderks Kamies overleden en den 12 ter aarde besteed.

In den Jare 1836 den 3 Januari is Dat Kind van Albert A. Voerman overleden en den 8 ter aarde besteed.

In den Jare 1836 Den 6 februari is Jan Wubbes Wolfs Overleden en den 12 dezer Ter aarde besteed.

In den Jaare 1836 Den 12 Februari is Harm Hensems overleden op het Stads Canaal in het water En den 18 Dezer maand ter aarde besteed.

In den Jaare 1836 Den 18 September is Jan Hindriks Komies overleden En den 23 dezer maand ter aarde Besteed.

In den Jaare 1836 Den 26 October is Jakob Willems Herder¹⁹ overleden En den 31 dezer maand ter aarde Besteed.

In den jaare 1836 den 16 December is Harm Jans Kruize overleden En den 22 dezer maand ter aarde besteed.

1837 Den 19 Januarij is de huisvrouw van Simon R. Oosterveld: Wupke Geerts Brouwer Overleden en den 26 dezer ter aarde besteed.

In den Jaare 1837 den 24 Januarij is Jan Berents Meems Overleden en den 30 dezer ter aarde besteed.

In den Jaare 1837 den 11 September is Tjarwe Alberts Haak overleden en den 16 dezer ter aarde besteed.

In het jaar 1838 den 9 Januarij is overleden Freerkje Geerts Brouwer en den 15 dezer ter aarde besteed.

In het jaar 1838 den 24 Januarij is overleden Wubbe Wubbes Reupers en den 31 dezer ter aarde besteed.

In het jaar 1838 den 26 Februarij is overleden Jan Lukens Frouws en den 5 Maart ter aarde besteed.

In het jaar 1838 den 18 Junij is overleden Alke Engels Luchtenburg en den 25 dezer ter aarde besteed.

In het jaar 1838 den 24 Junij is overleden Berend Jakobs Meems en den 30 dezer ter aarde besteed.

In het jaar 1838 den 1^e November is Simon Roelfs Oosterveld overleden en 7^e dezer ter aarde besteed.

In het Jaar 1839 den 27 April is Trijntje Hinders Smit overleden en den 3 Mei ter aarde besteed.

In het Jaar 1840 den 3 December is Detmer Hindriks Boels overleden en den 8 ter aarde besteed.

In het Jaar 1841 den 16 Meert is Willem Jans Lukens overleden en den 20 dezer ter aarde besteed.

In het jaar 1841 den 18 Mei is Wubke Hendriks Krei overleden en den 24 dezer ter aarde besteed.

In het Jaar 1841 1 Julij is Jan B. Wilzing overleden en den 6 dezer ter aarde besteed.

In het Jaar 1841 den 6 Julij is Rotgert Jakops Meems overleden en den 12 dezer ter aarde besteed.

¹⁹ Scheper

In het Jaar 1841 den 13 September is Janna Jans Volders overleden en den 18 dezer ter aarde besteed.

In het Jaar 1842 den 1 Mei is Janna Wubbels overleden en den 7 Mei ter aarde besteed.

In het Jaar 1842 den 23 Mei is Harmke Hendriks Haan overleden en den 28 Mei ter aarde besteed.

In het Jaar 1843 den 10 Juli is Jan Buiten overleden en den 15 Juli ter aarde besteed.

In het Jaar 1843 den 3 December is Willem A. Buiten overleden en Den 8 December ter aarde besteed.

Anno 1844 den 18 Maart is Geert Geerts Bots overleden en den 23 dezer ter aarde besteed.

In het Jaar 1844 den 26 Mei is Roelf J. Wakker overleden en is den 31 dezer ter aarde besteed.

In het jaar 1844 den 9 September is de Dochter van Jan A. Volders en Aaltje B Wilzingh overleden, welke de naam zouw ontvangen van Janna J. Volders en is den 14 dier maand ter aarde besteed.

In het Jaar 1844 den 28 November is Hade Roelfs Lukens overleden en is den 5 December ter aarde besteed.

In het jaar 1845 den 23 Mei is Wubke Hendriks Kraai overleden en den 29 dezer ter aarde besteed.

1845 den 12 Augustus is Harmke Hindriks Haan overleden en den 16 dezer ter aarde besteed.

1845 den 10 October is de jonge dochter van Aike Aikes Maarsing, Magrita A Maarsing overleden en den 16 dito ter aarde besteed.

Als zodanig afgetreden J H Hids

En aan Hendrik Moorlag opgedragen met de breuken als volgt:

Jan Harms Kruize	25 cent
Jan W. Frouws	30 -
Wedvr. Harm J. Lukens	30 -

1846 den 17 Januari is Jan Geerts Bots overleden en den 23 ter aarde besteed.

1846 den 3 Februarij is Heijeldina Aikes Maarsing overleden en den 9 ter aarde besteed.

1846 den 5 Mei is Aaltje Berends Welzing overleden en den 11 ter aarde besteed.

1846 den 15 December is Harmina Boels Bruggers overleden en den 19 ter aarde besteed.

1848 den 30 Maart is het zoontje van Jan Harms Kruize overleden en den 4 April ter aarde besteld.

1848 den 1 April is Antje Wubbes Rotgerts, vrouw van Rotgert Berend Meems overleden en den 6 April ter aarde besteld.

1848 den 24 December is Hillechien Berends Oolders, vrouw van Wubbe Jans Wolfs overleden en den 30 dito ter aarde besteld.

In het Jaar 1849 Den 6 Februarij is Willem A Buiten overleden en den 12 Februarij ter aarde besteed.

1849 den 19 Februarij is Lammechien Hiskes Hensems overleden en den 24 Ferbruarij ter Aarde besteed.

In 1849 den 15 Augustus is Harm Hindriks Moorlag Overleeden en den 21 dezer ter Aarde besteed.

In 1849 Den 11 September is Jacob Hindriks Aising Overleden en den 17 dezer ter Aarde besteed.

In 1850 Den 13 Junij is Hillechien Hendriks Smit overleden en den 19 dezer ter aarde besteed.

In 1850 Den 29 Augustus is Wubbe Jans Hiskes overleden en den 4 September ter aarde besteed.

In 1850 Den 17 November is Engelkje Albers Reupers overleden en den 22 dezer ter aarde besteed.

In het jaar 1851 Den 24 Februarij is Wubbe H. Kraai overleden en den 1 Maart ter aarde besteed.

In het jaar 1851 Den 11 Maart is Otto A. Maarsing overleden en den 15 dezer ter aarde besteed.

In het Jaar 1851 Den 28 September is Jantien H Aizingh overleden en den 4 October ter aarde besteed.

In het Jaar 1852 Den 13 Maart is Hindertje G. Bots overleden en den 19 Maart ter aarde besteed.

In het Jaar 1852 Den 17 December is Jantje J. Hofkamp overleden en den 23 December ter aarde besteed.

In het Jaar 1853²⁰ Den 24 December is Geert Jakobs Aisingh overleden en den 30 December ter aarde besteed.

In het jaar 1853 Den 14 Maart is Geert Jans Volders, Zoontje van Jan M Volders en Hindertje Geerts Bots Overleden en den 19 dezer ter aarde Besteedt.

1853 Den 8 Mei is Elze Willems Bodewitz, zoontje van Willem H. Bodewitz en renske E. Bontkers overleden en den 12 dito ter aarde besteldt.

1855 Den 26 Mei is Harm Antoons Buter, zoontje van Antoon Buter en Harmke Aikes Raouw overleden en den 30 dezer ter aarde besteed.

1855 Den 29 December is Fennechien Jans Meesters overleden en den 4 Januarij 1856 ter aarde besteed.

1856 Den 19 Mei is Geert Roelfs Bruggers overleden en den 22 Mei ter aarde besteed.

1856 Den 24 Augustus is Harmke A. Buter overleden en den 29 dito ter Aarde besteed.

1856 Den 3 October is Grietje J Frouws Overleden. Dochter van Jan Wubbes frouws en Gezien Geerts Timmer en den 9 ter aarde besteed.

²⁰ Dit zal 1852 moeten zijn, het zal een verschrijving zijn omdat het misschien na het nieuwjaar bijgewerkt is

1857 Den 7 Julij is Trijntje H Smit Dogtertje van Henderik Smit en anna A. Tensing overleden en den 11 Dito ter aarde besteed.

1858 Den 13 februarij is Migchel Jans Volders overleden en den 19 ter aarde besteed.

1859 Den 23 Maart is Hanne H Hids overleden en den 29 ter aarde besteed.

1860 Den 20 Julij is Jan Jans Kruze, zoontje van Jan Harms Kruize en Albertje Steffens Volders overleden en den 23 Dito ter aarde besteed.

1860 Den 20 September is Jantje Willem Bodewids, Dogtertje van Willem H. Bodewids en Renske E Bonkes overleden 26 ter aarde besteed.

1860 Den 28 September is Aike A. Maarzingh overleden en den 4 October ter aarde besteed.

1861 Den 22 October is Geertruida Wubbes Hiskes, De Vrouw van Otto A Maarzingh overleden en den 26 ter aarde besteed.

1862 Den 2 Mei is ingekomen met de woning F.W. Bodewits met Vrouw en Kinderen.

1862 Den 11 Mei is Zwaantiena Aikiena, Dogtertje van Aike Aikes Maarzing en Dedde Wubbes Hiskes overleden en den 16 ter Aarde besteed.

1862 Den 3 Junij is Aike Aikes Maarzing overleden en den 7 ter Aarde besteed.

1864 Den 9 Mei is Abraham Alberts Voorman overleden en den 14 ter aarde besteed.

1864 Den 24 September is Aike Aikes Maarzing overleden en den 28 ter aarde besteed.

1864 Den 27 September is Hindertje Ounners Germs overleden en den 1 October ter Aarde besteed, de vrouw van J.H. Aising.

1865 Den 4 Meert is Geertje Derks Bos overleden, de vrouw van Frederik Bodewits overleden.

1865 Den 13 Maart is de vrouw van H Wakker overleden, Hindertje Tammes Bonkers en den 18 ter aarde besteed.

1865 Den 21 April is Zwaantje Berens Volders overleden. Dogtertje van Beerent Volders en Fennechien Bessembinders overleden en Den 26 ter aarde besteed.

1865 Den 3 December is Albertien H. Schuuring overleden en is den 7 ter aarde besteed.

1866 Den 15 Februarij is Lukkien A. Voorman overleden en is den 20 ter aarde besteed.

1866 Den 14 April is Luken Jans Lukens overleden en is den 21 ter aarde besteed.

1866 Den 21 April is de Dogter van Aeike Hits geboren en den 24 ter aarde besteed.

anna²¹

1867 Den 18 Maart is Dogter van Harm E. N. Bakker, Elsie H Smit overleden en den 23 Ter aarde besteed.

1867 Den 6 October is J.R. Wakker overleden en den 11 ter aarde besteed.

Gygel ter Walslaghe

Van de heer René Remkes uit Westereynden ontving de redactie het volgende commentaar. Wellicht van belang voor de leden die afstammen van de hoofdpersoon.

Geachte redactie,

Zoals u weet ben ik de laatste tijd veel met het archief van het Klooster ter Apel bezig geweest. Er komt daarin één oorkonde voor uit het jaar 1466, waarin duidelijk de naam "Gygel ter Walslaghe" te lezen is. Volgens mij is dit de enige registratie van deze voornaam in Nederland ooit, want als je met "Gijgel" op het internet zoekt vind je alleen deze persoon. En dat komt, omdat hier m.i. een fout aan ten grondslag ligt. Er staat in de oorkonde zonder twijfel "Gygel", maar er had "Engel" moeten staan. Wat er volgens mij is gebeurd is het volgende: de oorkonde op perkament, zoals die bewaard gebleven is, is opgemaakt aan de hand van gegevens, die voor de schrijver van de oorkonde moeilijk te lezen waren. Deze heeft Gygel gelezen, waar Engel bedoeld was. De hoofdletters "e" en de "g" lijken in de verte wel wat op elkaar. Bovendien zijn in veel 14e en 15e eeuwse handschriften de "n" en de "y" moeilijk van elkaar te scheiden, overigens vooral aan het eind van een woord.

De meeste originele oorkonden van het Klooster zijn getranscribeerd in Chartularium van het Klooster. Als je daarin de betreffende acte opzoekt, dan zie dat daar de naam voorkomt als "Engell ter Walslaghe". We moeten aannemen, dat de schrijver van deze kopie beter op de hoogte was van de namen van de boeren in de omgeving. Óf hij had een andere brontekst óf hij heeft de tekst van het origineel op basis van zijn kennis verbeterd.

Kortom, naar mijn mening moeten we de naam "Gygel, Gijgel" vergeten en hem vervangen door "Engell". Deze naam - Engelbertus - heeft in de familie Ter Walslage ook een zekere traditie.

²¹ Anna hoort bij de volgende inschrijving, de naam werd er later boven gezet.

H@ndig

In deze rubriek besteden we aandacht aan handige of interessante genealogische of historische informatie op het internet. Tips zijn welkom op het redactieadres. Ook verwijzingen naar de websites van onze leden kunnen worden opgenomen.

Woordenboek der Nederlandsche Taal online

Wie oude documenten raadpleegt, kent het wel: onbekende woorden die niet uit de context te verklaren zijn, of woorden waarvan de betekenis in de loop der tijden veranderd is. Ook in onbruik geraakte uitdrukkingen of vaktermen uit verdwenen beroepen geven nog wel eens onduidelijkheid over de strekking

van bepaalde passages. Wat eerst zeer beperkt beschikbaar was in de vorm van vele strekkende meters aan boeken, is nu online op het internet te raadplegen. Via de website www.wnt.inl.nl krijgt u na (gratis) registratie toegang tot o.a. het Vroeg Middelnederlands Woordenboek, Middelnederlands Woordenboek en Het Woordenboek der Nederlandsche Taal. Genoemde woordenboeken hebben betrekking op respectievelijk de periodes 1200-1300, 1250-1550 en 1500-1976 en bevatten in totaal verklaringen van meer dan 500.000 woorden.

De verpachting van de tolbrug en waag te Wedde

J.S.A. HUIZING

Het is bekend dat de brug over de A bij Wedde vanaf 1576 tot 1815 jaarlijks werd verhuurd aan de hoogst biedende. Lange tijd wordt met de brug ook de waag op het borge terrein verpacht. Tot de waag kennelijk is afgebroken en dit alleen nog geldt voor de tolbrug.

Vrijwel altijd moest de pachter een borg stellen, na 1652 worden ze vaak niet meer genoemd. Hieronder volgt een lijst van pachters en de borgstellers. De getallen tussen haakjes ( ) verwijzen naar de fragmentgenealogieën aan het einde van dit artikel.

Jaar	Pachter	Borg	Bedrag in car. gld.
1609	Jacob Decker (1)		80
1610	Jacob Decker		80
1623	Berent Schulten (2)	Wubbo Abels	95
1624	Hyske Janns	Wubbo Abels	90
1625	Wyllem Hermans	Hinrich Hindriches	95
1626	Hyske Johans	Wubbe Eners??	140
1627	Wyllem Hermans	Johan Jans	140
1628	Johan Jans	Wyllem Hermans	160
1629	Jacob Harmens	Wubbo Abels	200
1630	Jacob Hermens	Wubbo Abels	225
1631	Jacob Hermens	B. Veenhuis	240
1632	Berent Decker	Wyllem Hermes	195
1633	Berent Decker	Johan Jans	130
1634	Jacob Harmens	Wyllem Hermes	160
1635	Johan Jans	Wubbo Abels	200
1636	Berent Decker	Johan Jans	145

1639	Jacob Hermes	Wyllem Hermes	190
1640	Jan Bruins	Berent ten Kampe	170
1641	Jacob Harmes	Wyllem Hermes	215
1642	Jacob Harmes	Wyllem Hermes	215
1643	Wyllem Hermes	Jacob Harmes	215
1645	Jacob Harmes	Wyllem Hermes	225
1646	Jacob Harmes	Wubbo Abels	200
1647	Jacob Harmes	D. Haeselhoff	230
1648	Jacob Harmes	D. Haeselhoff	200
1652	Jacob Harmes	Eggerus Tiddens	200
1654	Johan Schulten (3)		200
1656	meest biedende		190
1657	Grietje Mennes	voor 4 jaar	100
1658	Grietje Mennes	= wed. Jacob Harme(n)s	100
1659	Grietje Mennes		100
1660	Grietje Mennes		100
1661	Grietje Mennes	voor 4 jaar	100
1662	Geertje Mennes		100
1663	Geertje Mennens		100
1664	Geertjen Mennens	voor 4 jaar	100
1665	Geertjen Mennes		100
1666	Geertjen Mennens		100
1667	Grietjen Mennens	voor 4 jaar	100
1668	Grietje Mennes		100
1669	Jan Schulten	wegens onvermogenheit GM	120
1670	Ede Jans Tolman	voor 4 jaar	150
1671	Ede Jans Tolman		150
1672	Ede Jans Tolman		150
1673	niet genoemd		150
1674	Roeleff Scholte (4)		80
1675	Roleff Schulten		80
1676	Roleff Schulte		80
1677	Albert Elses en Eede Jans	voor 3 jaar	140
1678	Eede Jans		140
1679	Eede Jans	Geert Busch borggraaf	140
1680	Albert ten Camp (5)	Roleff Scholten	90
1681	Renske Tiddens	Evert Haselhoff	120
1682	Evert Haselhoff (6)	P(etrus) Rustebij (7)	76
1683	Evert Haselhoff		80
1684	Albert Wubbes (8)		74
1685	Alver Wubbes (tbv opbouw vd kerk)		94
1686	Alver Wubbes	Evert Haselhoff	106
1687	Alver Wubbes		70
1687	Roelef Jans Schulte	Jan Hinderikes Haijes	46
1688	Roeleff Schulte		46
1689	Alver Wubbes	Evert Haselhoff	84
1690	Alver Wubbes	onleesbaar	85
1691	Alver Wibbes		85
1692	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske	Evert Jacobs	86
1693	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske	voor 6 jaar	86
1694	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske (9)		86
1695	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske		86
1696	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske		86
1697	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske		86
1698	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske		86
1699	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske		112

1700	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske		117
1700	Alver Wubbes (is opnieuw verhuurd)		117
1700	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske	na request	117
1701	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske	voor 3 jaar	117
1702	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske		117
1703	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske		117
1704	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske	voor 3 jaar	117
1705	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske		117
1706	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske		117
1707	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske	voor 3 jaar	117
1708	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske		117
1709	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske		117
1710	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske	voor 3 jaar	117
1711	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske		117
1712	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske		117
1713	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske	voor 3 jaar	117
1714	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske		117
1715	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske		117
1716	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske	voor 3 jaar	117
1717	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske		117
1718	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske		117
1719	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske	voor 3 jaar	117
1720	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske		117
1721	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske		117
1722	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske	voor 3 jaar	117
1723	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske		117
1724	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske		117
1725	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske		117
1726	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske		117
1727	Rixte Jacobs, wed. schrijver Raske		117
1728	Jan Egberts (10)	voor 3 jaar	125
1729	Jan Egberts		125
1730	Jan Egberts		125
1731	Jan Egberts	voor 3 jaar	130
1732	Jan Egberts		130
1733	Jan Egberts		130
1734	ontbreekt		
1735	pachter niet genoemd		220
1736	pachter niet genoemd		200
1737	pachter niet genoemd		190
1738	pachter niet genoemd		180
1739	pachter niet genoemd		210
1740	Jan Egberts		180
1741	pachter niet genoemd		180
1742	Elso Haselhoff (11)		208
1743	pachter niet genoemd		150
1744	pachter niet genoemd		150
1745	Elso Haselhoff		180
1746	Elzo Haselhof		235
1747	Harm Hindriks brouwer (12)		241
1748	Harm Hindriks brouwer		166
1749	Jan Huges (13)		117
1750	Jan Huges		206
1751	Jan Huges		177
1752	Jan Huges		186
1753	Jan Huges		132

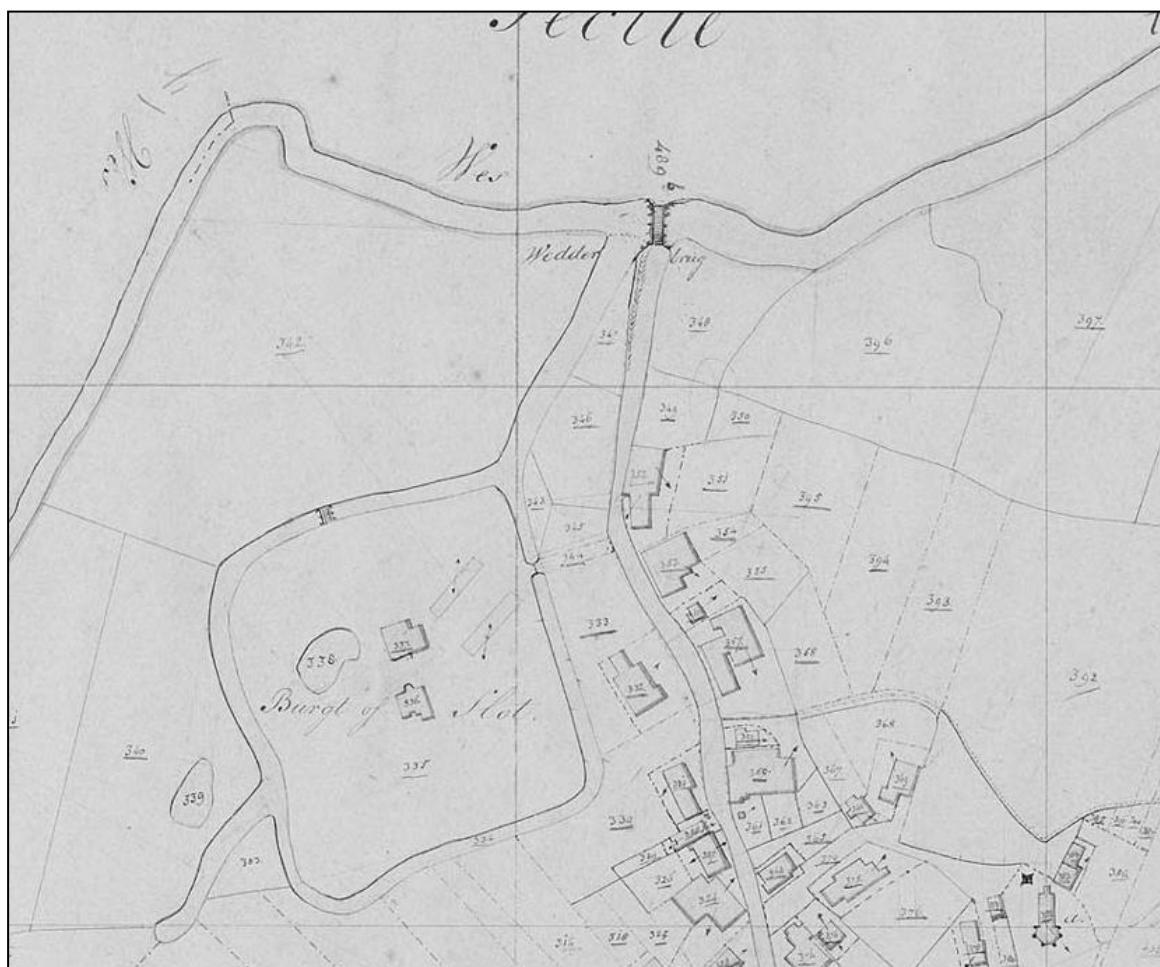
1754	ontbreekt	
1755	Hindrik Harms Tijk(e)s (14)	150
1756	Jan Huges	210
1757	Jan Huges	200
1758	Jan Huges	216
1759	Jan Huges	235
1760	Harm Hindriks Tijks	236
1761	Harm Hindriks Tijks	100
1762	Harm Hindriks Tijks	104
1763	Jan Huges	100
1764	Jan Huges	118
1765	Harm Hindriks Tijks	138
1766	Harm Hindriks Tijks	149
1767	Folkert Hesse (15)	155
1768	Folkert Hesse	150
1769	Arent Roelfs (16)	174
1770	Elze Hazelhoff	76
1771	Jan Huges	165
1772	Folckert Hesse	133
1773	Jan Huges	117
1774	C.C. van Jungken (17)	126
1775	C.C. van Jungken	165
1776	Jan Huiges (Huges)	150
1777	C.C. van Jungken	170
1778	C.C. van Jungken	165
1779	C.C. van Jungken	165
1780	Alverig Jans Huiges (Huges) (18)	165
1781	C.C. van Jungken	175
1782	C.C. van Jungken	160
1783	C.C. van Jungken	170
1784	Elze Haselhof	165
1785	C.C. van Jungken	197
1786	C.C. van Jungken	231
1787	C.C. van Jungken	195
1788	Jan Gerrits Sikkes (19)	150
1789	Elzo Haselhof (20)	132
1790	Elzo Hazelhof	189
1791	Elzo Hazelhoff	110
1792	Pieter Hindriks Brouwer (21)	202
1793	Pieter Hindriks Brouwer	200
1794	Elze Hazelhoff	165
1795	Elze Hazelhoff	120-13
1796	Elze Hazelhoff	171
1797	Elze Hazelhoff	162
1798	Elze Hazelhoff	165
1799	Elze Hazelhoff	106
1800	Elze Hazelhoff	223
1801	Elze Hazelhoff	150
1802	Elze Hazelhoff	150
1803	Elze Hazelhoff	150
1804	Elze Hazelhoff	150
1805	Elze Hazelhoff	150
1806	Elzo Hazelhoff	150
1807	Elzo Hazelhoff	150
1808	Elzo Hazelhoff	150
1809	Elzo Hazelhof	150

1810	Elzo Hazelhof	150
1811	Elzo Hazelhof	150
1812	Elzo Hazelhof	150
1813	Elzo Hazelhof	150
1814	Elzo Hazelhof	150
1815	Elzo Hazelhof	150

Tussen 1576-1585 wordt deze verpachting samen met andere posten vermeld.

Bron: Groninger Archieven, toegang nummer 1605, inventaris nummer 371r en 372r: Rekeningen van de Drost

1 Detail van het minuutplan (eerste kadastrale kaart) uit 1830. Middenboven de brug: gelegen in de Westerwoldse A als onderdeel van de route van Winschoten naar Bourtange.

Fragment genealogieën van de huurders:

- (1) Jacob Decker (Mogelijk de grootvader van Jacob Berents Decker x Gartien Elzes ten Veenhuis)
- (2) Berent Jans Schulten Wedde Wendel Haijes Bussches
Zie verder Wegman, Wedde, blz. 332.
- (3) Mogelijk wordt hiermee bedoeld:
Jan Berents Schulten Wedde Anna Harmens
zoon van bovenstaande Berent Jans Schulten. Zie verder Wegman, Wedde, blz. 329.
- (4) Roelef Jans Schulten Sellingen Swaantje Alberts ter Haar
zoon van Jan Hoijting en Hebel N. Zie verder Wegman, Wedde, blz. 328.
- (5) Albert ten Camp Zie verder Wegman, Wedde, blz. 73.
- (6) Evert Derks Hazelhoff Blijham Beelcke Elzes
Zie verder Wegman, Wedde, blz. 408.
- (7) Petrus Rustebij Wedde Geertruit Derks Hazelhoff

- Scriba van de drost. Zie verder Wegman, Wedde, blz. 128.
- (8) Alver Wubbes   Wedde   Renske Tiddens
Zie verder Wegman, Wedde, blz. 134
- (9) Gerlacius Berinius Rasche   Rixte Jacobs
Gerichtsschrijver.   Zie verder Wegman, Wedde, blz. 389.
- (10) Jan Egberts Muntendam Wedde   Hindrikje Geerts Witkop
Zie verder Wegman, Wedde, blz. 388.
- (11) Elzo Elzes Hazelhoff   Wedde   Geertje Engelkes
Zie verder Wegman, Wedde, blz. 325.
- (12) Harm Hindriks Tijks   Wedde   Geesje Roelfs
Zie verder Wegman, Wedde, blz. 159.
- (13) Jan Alvers Huges   Wedde   Engeltje Jans Huizing
Zie verder Wegman, Wedde, blz. 419.
- (14) Hindrik Harms Tijks   Wedde   Harmina Classens Boelken
Zie verder Wegman, Wedde, blz. 402.
- (15) Folkert Wilckes Hesse   Catharina Maria Burggraaf
Zie verder Wegman, Wedde, blz. 157.
- (16) Arent Roelfs   Wedde   Trijntje Harms Tijks
Zie verder Wegman, Wedde, blz. 346.
- (17) Carel Christiaan van Juncken   Edam Gesina Wilckes Hesse
Zie verder Wegman, Wedde, blz. 166 en Vlachtwedde blz. 248.
- (18) Alver Jans Huges/Huizing
Zie verder Wegman, Wedde, blz. 418.
- (19) Komt in de boeken van Wegman onder Wedde niet voor, wel een naamgenoot gevonden in Onstwedde.
- (20) Elzo Hazelhoff   Wedde   Geertje Reints Maarsingh/2^e Alke Harms Sterenborg.
Zie verder Kroniek van het geslacht Haselhoff, blz. 180. Borggraaf.
- (21) Pieter Hindriks Brouwer Onstwedde   Anna Detmers Hubbeling
Zie verder Wegman, Wedde, blz. 400.

Bovenstaande lijst nog eens overdenkend, valt het op dat vrijwel alle pachters of boeren of ambtenaar op het huis te Wedde zijn. Als we bedenken, dat een goed vakman in de 17^e eeuw 10 á 12 stuivers per dag verdiende, dan verklaart dat meteen, waarom minder goed gesitueerde personen deze brug nooit hebben gepacht. Ze hadden er eenvoudigweg het geld niet voor.

Wanneer we tevens bedenken, dat deze sommen terug verdiend moesten worden met centen en stuivers, dan moet er toch behoorlijk wat verkeer over heen gegaan zijn!

Hoe dat verpachten in zijn werk ging, kunt u onderstaand lezen:

Conditien en articulen.

Waer op de Tolbrugge ende Waegbaccij(n)s tot Wedde voor de tijt van een jaer anvangh genoomen hebbende primo Januarij, ende eindigende ultimo Decemb. deses loopenden jaer 1680, door de hooch Ed. heer Beerent Aldringa drost der heerlichbeijt Wedda etc. op beden den 17den februarij van boovengenoemd dit loopende jaer is verpachtet.

Booven gespecificeerde Toll ende accij(n)s, sal nae ouder gewoonte geinnet, opgehangen, en bij affslach uitgevijlt worden; ende sal de eerste trecker ofte de eerst roepende deselve moogen ende moeten genieten.

Mits hij de penningen, waer voor deselve wordt getrocken, anstaende middenwinter precise sub poena parate executionis in handen van de Drossaert opgemelt sal hebben op te brengen.

En bovendien anstonts wegens stuiver gelt an de heer Drost sub poena als booven erleggen 10 Carolus gl.

Sal den trecker gehouden zijn voort de beloofde penningen voort bij 't trecken genochsaeme sufficiente borge te stellen.

En mede tot sijn laste vinden 't anveerden van boovengedachte tolbrugge.

Boovengenoemde Toll, ende waege accij(n)s is opgehangen op hondert en seventich Carolus gl., ende bij affslach getrocken door Albert ten Camp voor de somma van tnegentich carolus gl. Actum als boven.

Onder stond: B. Aldringa drost   Albert ten Camp Roeleff Scholten als borge.

Was het pachtcontact getekend, kon de pachter direct beginnen met het innen van de verschuldigde bedragen. Dan komt meteen de vraag boven: deden de pachters dit zelf of zouden ze er iemand voor ingehuurd hebben?

Bij de brug stond een bord, waarop was vermeld, dat dit een tolbrug was, waar een ieder die geen vrijstelling had, tol diende te betalen, indien hij van de brug gebruik wenste te maken. En dat er een boete werd geheven, als men zonder te betalen passeerde.

De borg stond vlak bij de brug, maar de drost zal het toch niet geaccepteerd hebben, dat de borggraaf of een schrijver telkens naar de brug liep om de tol te innen. Of moest iemand, die gebruik wenste te maken van de brug, dan zelf maar naar de borg lopen?

Diezelfde vraag kunnen we ons ook stellen voor de anderen, die de tolbrug hadden gepacht.

Willem Hermens/Harmens (zie 1625 en later) bijv. is mijns inziens aannemer. Ook hij kon het zich niet permitteren om zich de hele tijd bij de brug op te houden. En de leden van de boerengeslachten, die we bovenstaand tegen zijn gekomen, hadden daar toch ook geen tijd voor. En een huisje waar een evt. vervanger zich gedurende de dag op kon houden is er waarschijnlijk ook niet geweest. En trouwens, dan moesten ze deze persoon ook betalen en werden de kosten hierdoor nog hoger. Wie het weet mag het zeggen.

Eén maal de brug gepacht en dan alleen nog maar het geld vangen, is wat te mooi om waar te zijn. Het zat ook wel eens tegen en een kleine bloemlezing van hetgeen er dan tegen kon zitten volgt hieronder:

1649 *Vertoont dienstelijck Jacob Harmens Tollmr. tot Wedde boedat hij wegen oldere restant (1648) ende belovede Toll an de Stadt ten achteren is driehondert gls., ende wegen dit lopende jaer tweehondert derselver guldens, gecauseert (veroorzaakt) door de grooten overvloet des waters, waerdoor de wegen niet naar behoer ende contentement (tevredenheid) der ingesetenen ende passanten gebruyckt connen worden, ende hij derhalven geene Tollen heeft t'ontfangen -.*

De wijle hem dan onmogelijck, door gemelte redenen het achter wesen te praesteren (op te brengen), ende mede wegen dat hij een huis voll kinderen heeft te besorgen in dese duijre ende benaude tijdt.

Soo versocht ende biddet hij suppliant gans oetmoedich u Ed: Mo: will believeen na u Ed: Mo: hooge wijsbeijt ende goedertierentbeijt dese schult ofte restant gratioselijck quit te schelden: ten eijnde hij dieswegen niet in ruine en gerake.

1650 *Die heeren heeren Borgemesteren ende raadt hebben die pachter van die Tollbrugge ende wage geremitteert die brugge so wegen het natte jaer oock (het) defect (zijn) van (de) Winschoter brugge dit jaer geen vaart (verkeer) is gewest makende gelijk voornoemt bij den ontfanck gestelt f 150.*

1672 *Geeft u Ed: mog: met alle eerbiedicheijt te erkennen Eede Jansen, Tolmester tot Wedde; hoe dat in den voorledene jaer van gemelte tol wegens 't inval van de Bisschoplijcke volckeren geen ontfanck heeft gehad, dewijl de wegen aldoer voor Maij niet bruickbaer zijn, en den vijandt kortelijck daer op is genadert, en int 't huus te Wedde haer besettinge genoomen, ter tijt toe dat sij van daer nae de Oude- Schanse retneerden (terug trokken); heeft mede van dit jaer door de onbequaembeijt der wegen, door de continuee (voortdurende) reegen veroirsacket, als oock 't sluiten der zijlen binnen de Nieuwe Schans, daer van niet genooten: En alsochom dat oock deselve passabel was, konde 't hem geen profijt anbrengen, dewijle de inlanse wagens, wegens 't passeren geen tol geeven, maer alleen de tol van de vremden moet coomen, En alsoo sedert dien tijt geen passagie door Wedda nae Westphalen wegens dese oorlooch is geweest.*

1689 *Geeft u Edl. Moog: onderdanighlijck te kennen Alver Wubbes, hebbende de maendt Decemb. iongst voor de tijdt van dit lopende jaer gebuirt of gepachtet de tol van de Wedderbrugge, hoe dat door den perpetuele (zonder ophouden) regen voor eenige weecken de waeteren in de veenen ende moerassen sodanigh zijn opgeswollen ende gesteigert, dat daer door die door haer Hoegh. Moog: de Heeren Staeten Generael ordres in de verledenen jaere neuws gemaeckte dijcken ten deele overstroomt ende ten deele in dese gewesten door ende weghgespelt zijn waer door het waeter in sulcke .....pers ende metter spoet sodanigh heeft toegenomen dat alle de groenlanden van de carspelen Wedde, Onstwedde, Vlachwedde, Sellingen, Ter Apel ende verders daer door zijn bedeckt geworden in die hooghte, dat wegen, dijcken, bruggen, vonders (en) paden eenige tijdt onbruickbaer ende impassabel zijn geweest: Also dan alle dese waeteren voor soo veel de wedersijts dijcken niet zijn overgelopen de riviere de A ende vervolgens door de brugge mosten passeren ende deriveren is door der selver krachtighe ende lanckduirige loop ende toedoen der swaere stormwinden, de brugge t'eenemael onbruickbaer geworden; als sijnde het eerste onderwaetergebint uit oersaecke 't aerdtrijck waer het selve (in) gevestet is wechgespoelt, gesacket ende voor een gedeelte versoncken ende 't Landtgebint an de selve zijde, door dien 't aerdtrijck*

tusschen de vleugels mede wert vermistet ende diep is uitgelopen, gelijk als bloot gestelt soo dat over geroerte brugge noch 't eene nocht 't ander viervoetigh creatuur kan passeren, dan alleenlijk een mensch. Nochtans niet sonder gevaer, over t'hoof van de noorder vleugel -.

1692 *Vertoont u Ed: Mog: met behoerlijcke respect Rixte Jacobs, wed: van wijlen Scriba Raske tot Wedde, hoe dat sij van de Heer Drost Aldringa wegens u Ed: Mo: heeft gepacht de Tol tot Wedde dit loopende jaer 1692, beginnende van Januarij en eindigende met den laesten Decembr: daer an volgende voor den somma van 86 carolus gulden; Ende nademael de wegen dit lopende jaer ten eenemael onbruickbaer zijn geweest ben tot de maent van Augusti toe; soo dat se met geen perden en wagens daer op kunnen vaeren, hebbende in plaetse (daar)van de schepen moeten gebruicken, gelijk u Ed: mog: selfs is bekennt; Waer door sij suppliant de voorschreven Tol voor dit lopende jaer niet heeft kunnen maecken. Soude derhahen sij Remonstante onderdanigh versoecken, u Ed: Mog: haer nae u Ed: Mog: goedtrindinge jeets van de Tol gelieven te remitteren: Ende soo niet, als dat U Ed: Mog: her in de voorseijde Tol voor de tijdt van ses jaeren gelieven te laeten continueren, ende dat jaerlicks in plaetse van 86 gulden op 70 guld. toe te staen; nemende sij remonstrante aen de jaerlijckse Tol onder genoegsame stelling van borge alsdan promptelijck te voldoen en betaelen boven de tijt Car: guld: sijnde de Heer Drost ordinaris competentie wegens 't verpachten Quo Facto. Onder stond: Evert Jacobs in qlte.*

1695 *Vertoont u Ed: Mog: met onderdanich respect Rixte Jacobs weduwe van wijlen de Scriba Raske tot Wedde; hoe dat sij van u Ed: Mog: heeft gepacht de Tol tot Wedde, voor de tijdt van ses achtereenvolgende jaeren voor de somma van ses en 't achtentig gulden jaerlijx; Ende nadien principelijck ten tijde van de twee Jaarmerckten aldaer, en dit geheele jaer door, de wegen daer omtrent seer onbequaem en geensints in staat zijn geweest om met paerden en wagen te kunnen werden gebruickt, en bij gevolg de Tol voor desen tegenwoordigen jaar 1695 seer weinich en geensints soo veel de bedongen pachtpenningen bedragen, heeft kunnen renderen -.*

1658 Uiteraard moesten de waag en vooral de tolbrug voortdurend worden onderhouden, dat laat onderstaande rekening zien:

Gelevert aen de tolbrugge van We(d)de als volgt:

	Guld.	stuiver	plak
<i>Gebaelt hondert blancke rongen</i>	3	15	0
<i>noch 300 spijckers dat hondert voor tijt st.</i>	1	10	0
<i>noch vier hondert spijckers gebaelt</i>	2	0	0
<i>noch 300 dartich blancke rongen</i>	11	12	4
<i>noch gebaelt acht rongen dat stuck voor anderhalff stuiver</i>	0	12	0
<i>noch olde rongen uitscharpt verdeent</i>	0	11	0
<i>Dese posten binnen mij Roeleff smit betaelt</i>			

Het geld dat de pachters hieraan uitgaven, werd hun echter door de Stad weer vergoed.

Het Hebrecht

G. L. NOBBE

Het Hebrecht: Deel van het veen – heide – moerasgebied in een noordwestelijke punt van het oude Bourtangere moeras.

Voorgeschiedenis.

Ooit was er de periode dat het water in Westerwolde en Emsland ongehinderd van 'boven' afvloeide en via allerlei riviertjes en beken de zee bereikte. De grootste rivier was de Eems. De afwatering was oorspronkelijk goed. Als er om verschillende redenen meer water was dan de meanderende stroompjes konden bevatten dan waren er de brede en smalle, door de tijd uitgesleten stroomdalen, die onder water kwamen te staan.

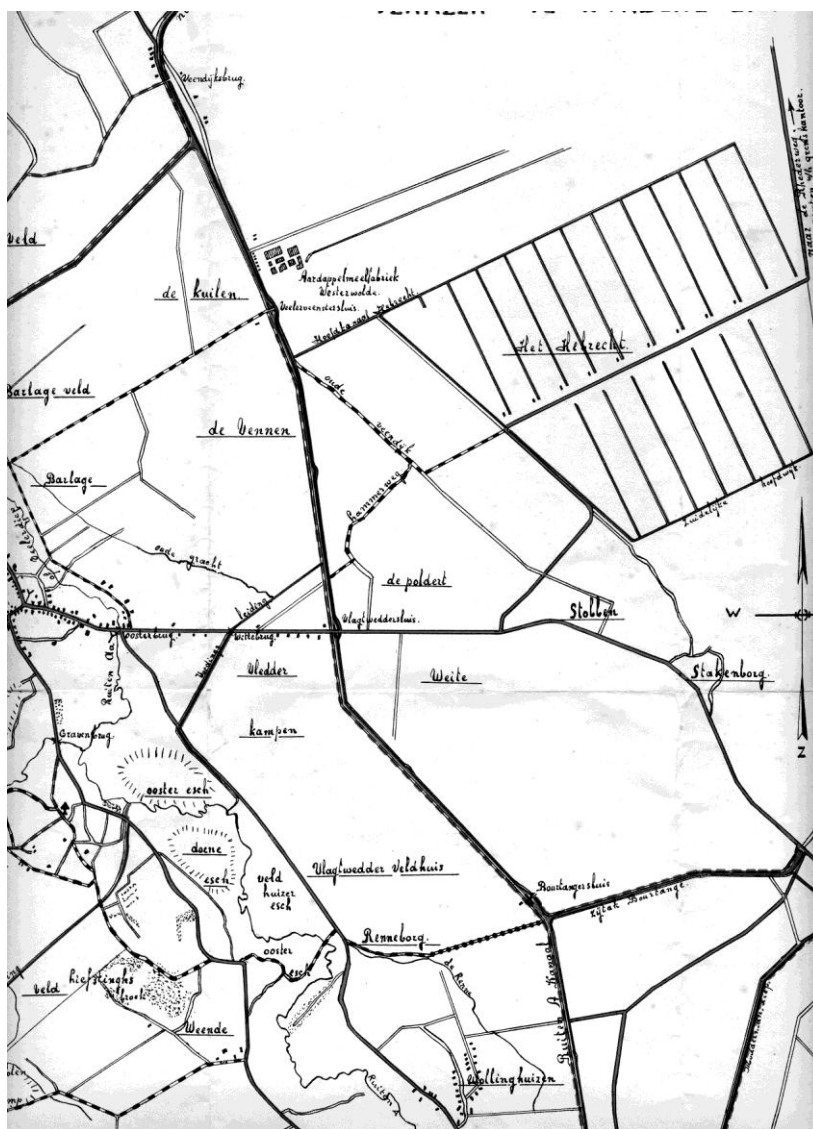
Meer dan eens gebeurde het dat ook de laagveengebieden ten prooi vielen aan het vele water, waar door de eeuwen heen op natuurlijke wijze moerassen waren ontstaan. Op het hoogveen groeide de heide, maar het 'Bourtanger moer' stond meer bekend om zijn drassig en onbegaanbaar gebied dat alleen via de zandhoogten (tange) doorgaans was. Langs enkele kronkelende voetpaden door dit gebied waren er enkele mogelijkheden om naar andere streken te reizen en over dat alles is genoegzaam geschreven in de daarvoor geëigende historische literatuur.

Maar de mens greep in. Door vervening ten behoeve van brandstof en het aanwinnen van landbouwgebieden veranderde het gebied. De voormalige zogenaamde 'boekweitlanden' werden in cultuur gebracht. Er kwam meer bewoning in de kerspelen en de boerschappen daaromheen. Zandwegen werden verbreed en het aanzien van Westerwolde veranderde langzamerhand. Het water moest beheersbaar zijn om van de natuur een verantwoord cultuurlandschap te maken.

Dit proces begon in Westerwolde eigenlijk met de komst van de vesting Bourtange.

In 1580 is Diderik van Sonoy begonnen versterkingen aan te leggen 'op de Bourtange.'

Deze zijn in 1593 voltooid en later in 1595 door prins Maurits wederom versterkt. Vanaf 1630 tot 1672 werden verschillende zogenaamde Leidijken aangebracht, waarvan de exacte jaartallen niet zijn aan te geven. Het is bekend dat door allerhande schermutselingen de boeren deze dijken wel eens dóór staken. Voor de Staten van Holland was dit een schrikbeeld, doordat de moerassen droogvie-

len, zodat de legers van de Munstersen gemakkelijk in Westerwolde zouden konden komen. De leidijken werden dan hersteld zoals bijvoorbeeld in 1672. Door de 'leidijken' kon het Bourtanger moeras langs de Pruisische grens onder water worden gezet. Tussen Jipsinghuizen en Sellingen werd in de Ruiten A de Rijdsdam aangelegd en een

Nieuwe Ruiten A, later Moddermansdiep, werd gegraven richting de vesting Bourtange. Ter weerszijden werd de grond opgehoogd, zodat het water niet weg kon, dan door het gegraven kanaal. Door een sluis in de Bakovenkade bij Bourtange werd het water door de Rille afgevoerd naar de Eems. Het spreekt dus voor zich dat vele dijken nodig waren om te beletten dat het inundatiewater Westerwolde zou overstromen. Vele van die dijken hebben 200 jaar later hun betekenis als waterkering verloren en werden vervolgens gevormd tot grenzen tussen gemeenten en waterschappen. Sommige van deze dijken zijn nog terug te vinden al is het slechts door hun naam, bijvoorbeeld: De Leidijk van Barnflair tot Bourtange, Bakovenkade, Soldatendijkje, Ossendijk, Zodendijk, Louwdijk. Daarnaast nog de Veendijk van Bourtange, door het Veeler veen richting Vriescheloo en vervolgens afbuigend naar de Ossendijk. Later werd 600 meter oostelijk langs deze (Oude) Veendijk een (Nieuwe) Veendijk aangelegd, die vervolgens langs de Vriescheloo en Bellingwolde bouwten liep en achter de Lethe langs de Pruisische grens eindigde.

In de 19^e eeuw werd meer en meer gebruik gemaakt van de veenderijen achter de veen dijken. Een groot gedeelte van voornoemde veengebieden viel onder het Kerspel Vriescheloo. De kaart van 1852 geeft aan dat tussen de karspelen Vriescheloo en Vlagtwedde de Oude Veendijk de scheidslijn was en na 1811 de gemeentegrens Bellingwolde – Vlagtwedde. Dit uitgestrekte gebied van Vriescheloo liep tot de Pruisische grens achter Bourtange en was onderverdeeld in: ‘Het nieuwe meer,’ waar de kerk van Vriescheloo bezittingen had, Het Hebrecht; Oud Rhederveld, Nieuw Rhederveld en De Wisschen. Het grootste veenderijgebied was ‘Het Hebrecht’ en die naam spreekt voor zich. Honderden eigenaren hadden zich daar een gedeelte van toebedeeld. Er wordt gezegd dat boer Trenning van erve ‘Luchtenborg’ in Veele in de 19^e eeuw met een bos wilgentenen op zijn schouders van Veele, rechttoe rechtaan, naar de Pruisische grens is gaan lopen, af en toe een wilgenteen in de grond stak, vervolgens na een bepaalde breedte terug liep en in Veele terugkerende zou hebben gezegd: ‘En dat is nou aal mient!’ Het is dus duidelijk dat na de invoering van het kadaster in 1829, deze zogenaamde ‘Boekweitlanden’ eigendom waren van vele particulieren. De perceelslijnen geven dit aan. Boeren en zakenlieden van Vriescheloo en Veele vormden de overgrote meerderheid van deze bezitters. Het huidige Hebrecht behoorde destijds tot vele Vlagtwedder eigenaren inclusief het gebied tussen

de twee veen dijken wat in de volksmond werd genoemd: ‘Tussendijken’ Er werden door deze drie dorpen scheidslijnen getrokken.

Tussen het Loosterveen en het voormalige Hebrecht was al ver vóór 1850 een scheidslijn getrokken. De zogenaamde ‘Veelerscheiding’ die later Scheidingslaan werd genoemd. Voordien was er al een ‘onbesliste scheidsgreppel gegraven’ waarschijnlijk om de geschillen door de Vriescheloo en Veeler eigenaren te beslechten.

Het Hebrecht was dus grotendeels in bezit van de Veeler, Vlagwedder en Vriescheloo eigenaren maar na 1890, toen de kanalisatie en ontginningen in het veen van Veele aan de orde kwamen werden meer dan ooit verschillende ‘boekweitekavels’ geschikt gemaakt voor de landbouw.

Er is ooit een gedichtje gemaakt over de eigenaren van ‘t Hebrecht, zoals dat in de volksmond werd en wordt genoemd, dat als volgt luidde:

’t Hebrecht heurt de haile wereld

Hai maint, bom komt alles tou

Alles wil e allain regaaiern

En hai ’s voak zo dom as ’n kou.’

De ontginningen.

Vanaf 1891 komen de heren B. L. Tijdens en L. L. Ebels, landbouwers te Nieuw Beerta, in beeld.

Boelo Tijdens is in 1900 begonnen met ontginnen in het Veeler veen en vrijwel in dezelfde tijd heeft Ebels ca. 100 ha. heide in cultuur gebracht. Een groot stuk van het westelijke ‘oude Hebrecht’ was hiermee veranderd in landbouwgrond, mede doordat ook de andere eigenaren van het veengebied overgegaan waren tot ontginningen. B.L. Tijdens had zich vanaf 1891 al bezig gehouden met de kanalisatie van Westerwolde maar dat zal in een volgende artikel worden beschreven samen met het, na 1910, ontstaan van een nieuw dorp genoemd naar het gebied namelijk: ‘Veelerveen.’

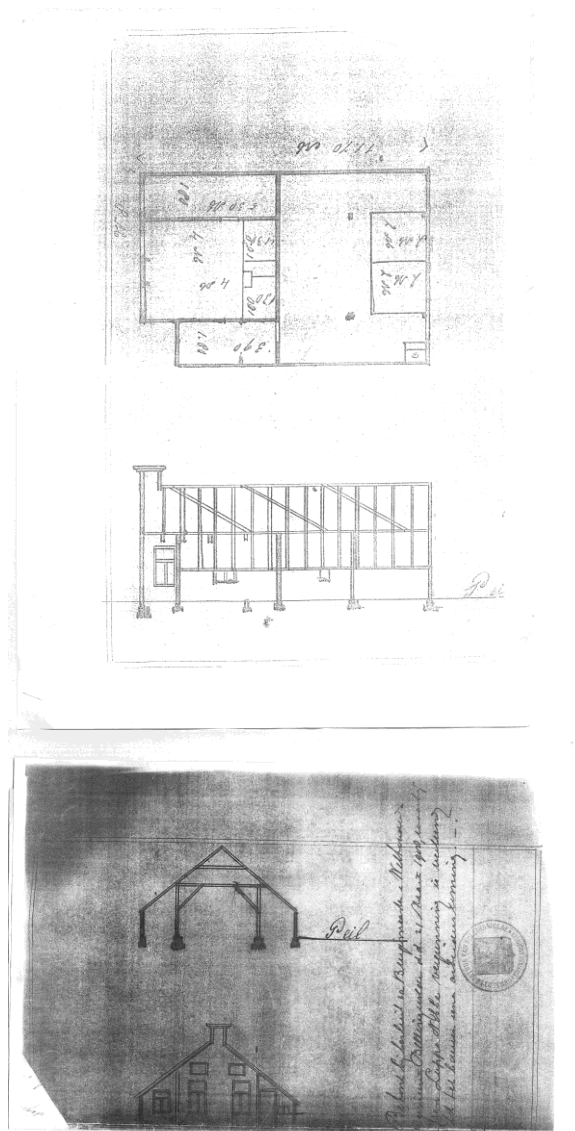
Het oostelijk gebied van het Hebrecht komt ‘aan de snee.’

Kort na 1910 kwam ‘De Landbouwmaatschappij ‘Westerwolde’ gevestigd te ’s-Gravenhage in actie en begon, nadat het kanaal door het Veeler veen was gegraven, met het aankopen van percelen van de huidige oppervlakte dat nu nog steeds ‘t Hebrecht’ heet. De heer S. W. de Clercq, landbouwkundige te Bloemendaal was een van de eerste voormannen van deze maatschappij. Het was zijn taak om de gronden aldaar aan te kopen die in bezit waren van ongeveer 300 eigenaren. Totale oppervlakte ca. 625 ha. Het was in 1913 dat dit gebied uiteindelijk, na veel moeite, eigendom werd van bovengenoemde maatschappij. De oude per-

celen bestonden uit vele lange en smalle (soms enkele meters brede) stroken, met nauwelijks, of onduidelijke scheidingen. In 1914 werd begonnen met de ontginning en naast arbeiders uit de omgeving werd ook gebruik gemaakt van de geïnterneerde Belgische soldaten. Het gebied werd gesplitst in een noordelijk en een zuidelijk deel en door de maatschappij werd tussen deze twee delen een straatweg aangelegd die vanaf de scheiding van het oud Rhederveld in westelijke richting liep, vervolgens over een stuk bestaand gebleven Nieuwe Veendijk en daarna met een scherpe bocht eindigde bij de straatweg Bourtange – Vlagtwedde. Door deze ontginningen en die van de heren Ebels en Tijdens werd de Nieuwe Veendijk weg gegraven tot halweg Veelerveen. Aan de nieuwe straatweg tussen noordelijke en zuidelijke delen werden ‘plaatsen’ aangelegd met een breedte van 240 meter en van elkaar gescheiden door wijken. Deze wijken mondden vervolgens uit in een noordelijke en zuidelijke hoofdwijk en via een verbindingswijk aan de westzijde werd het water afgevoerd door het pas gegraven Ruiten A kanaal in Veelerveen. 13 boerderijen werden gebouwd, waarvan 11 oprij aan de nieuwe straatweg, nr. 1 werd gebouwd aan de Oude Veendijk nabij de noordelijke hoofdwijk in het gebied ‘Tussen Dijken,’ en nr. 13 werd later gebouwd in de nog te ontginnen gedeelte op de hoek van de zuidelijke hoofdwijk in de bocht van de straatweg richting Vlagtwedde – Bourtange.

In het gebied tussen de Oude- en de Nieuwe Veendijk, genaamd; ‘Tussendijken’ waren al enkele stroken ontgonnen door enkele pioniers. De eerste bewoner die in 1908 in het gigantische hoogveengebied van het Hebrecht een boerderijtje bouwde en aanvankelijk een strook veen van 25 meter breed en 600 meter lang in cultuur bracht was mijn grootvader Luppo Nobbe afkomstig van Bellingwolde. Hij was voordien landarbeider bij een boer in Den Ham. Zijn adres werd; Oude Veendijk N 118 Bellingwolde. De bijgevoegde bouwtekening en bouwvergunning laat zien hoe dit allemaal tot stand kwam. Later werd ernaast nog een strook van 30 bij 600 meter ontgonnen zodat de fam. Nobbe 3,3 ha. in bezit had. Deze stroken veen – heide gebied had hij destijds gekocht van de fam. L. Sachs in Vlagtwedde. Zijn zwager; Kornelis Elinga timmerman aannemer in Bellingwolde was de bouwer van dit huis.

1 Details van de bouwtekening

(Huidige eigenaar/bewoner loonbedrijf fam. Weseling.) Een broer van Luppo Nobbe genaamd Harm Nobbe bouwde in 1909 eenzelfde type huis ook aan de Oude Veendijk en dan ongeveer 500 meter westelijker. Het was om de drommel niet gemakkelijk geweest om in die woestenij iets op te bouwen! Geld was er nauwelijks. Bij het metselen zo weinig mogelijk dure cement en zoveel mogelijk kalk. Als in de vroege morgen het werk werd hervat hadden adders zich genesteld in de speciebakken en een geit was door een adder doodgebeten. Toen later melkkoeien waren aangeschaft en deze 's morgens na het melken aan de kuier gingen liepen ze soms tot bijna aan de Duitse grens om vervolgens terug te keren zodat ze rond de tijd van het melken weer bij huis waren.

En dat gebeurde allemaal aan het begin van de totstandkoming van het huidige landbouwgebied: 't Hebrecht.

Wordt vervolgd.

Westerwoldse import

Duitse immigranten in de gemeentes Onstwedde en Vlagtwedde in de 19^e eeuw (3)

J. GEERTSEMA

Inleiding

In het derde historische deel van deze serie wordt iets verteld over het ontstaan van de school en de kerk in Zandberg.

Het derde deel over Duitse families gaat over de eerste paar generaties van de familie **Ti(e)ben** in Zuid-Westerwolde.

Aan het einde worden nog een paar correcties aangebracht bij het vorige artikel betreffende de families Mensen en S(ch)limbach/k.

Aanvullingen, die passen binnen de opzet van deze serie, of correcties op deze artikelen blijven welkom.

Graag wil ik dhr. A. Schomaker te Apeldoorn, dhr. G. Fischer te Almere en dhr. J. Sijbom te Zoetermeer hartelijk bedanken voor hun bijdrage aan onderstaande genealogische gegevens.

Historie (deel 3): Zandberg als nieuw katholiek centrum voor de Duitse immigranten

Zandberg, gelegen in de meest noordoostelijke hoek van de gemeente Odoorn, werd al sinds ongeveer 1815 door Duitsers uit de grensstreek als verblijfplaats gekozen. In het boek van *Rond Hunze en Hondsrug* (H. Gras, red.), wordt aangegeven dat de eerste groepjes die daar aankwamen en bleven wonen, niet echt bemiddeld waren. Zij kwamen daar aanvankelijk om boekweit te verbouwen, dat in hun eigen gebied net over de grens niet meer mogelijk was. Doordat het groeiende aantal mensen ook niet meer verder kon trekken, door het gebrek aan andere geschikte vestigingsplaatsen, ging de overheid, die hen aanvankelijk had gedoogd, tot legalisatie over.

Was er in het begin sprake van een tijdelijk verblijf, geleidelijk aan konden zij hun huisvestingssituatie wat verbeteren en bleven ze daar permanent. Waren de verdiensten, verkregen door de boekweitteelt niet voldoende, dan probeerde men

vaak wat bij te verdienen, soms in hun geboortestreek.

Tengevolge van de groei ontstond er ook behoefte aan een school. De gemeente bouwde een 'bij-school', dat wil zeggen een school waar alleen 's winters les werd gegeven. Als onderwijzer werd Geert Derks Lube in 1836 benoemd, die bekwaam was, omdat hij was opgeleid door de goede en bekende meester Egbert Pott van Odoorn. Tevens vonden de schoolopziener en de burgemeester Lube geschikt, omdat hij uit een Katholieke Duitse familie kwam, zodat hij de jeugd goed kon aanvoelen en opleiden. De school werd in 1842 zelfs tot een vaste bijschool opgewaardeerd, hetgeen inhield dat het hele jaar door les werd gegeven. Misschien door het verzet van de grond- en huizenbezitters, die bijna allemaal Hervormd waren, maar hoe dan ook, in 1848 is de Katholieke onderwijzer van het toneel verdwenen. Met Geert Derks Lube liep het slecht af, hij werd smokkelaar en overleed uiteindelijk in 1854 in een tuchthuis.

Een school alleen was niet voldoende. Aan het einde van het jaar, waarin de school een vaste bijschool werd, namelijk 1842, kregen de Zandbergers toestemming van de koning om een kerk te bouwen. Door het Rijk werd een subsidie verstrekt van 5800 gulden. Binnen een jaar, en wel op 19 oktober 1843 kon de nieuwe kerk worden ingewijd. Mede daardoor werd Zandberg een aantrekkelijker vestigingsplaats en groeide het nog sneller.

Toch had de plek waar een Katholieke kerk gevestigd zou moeten worden nogal wat voeten in de aarde gehad. Het was begrijpelijk dat de kerk ergens tussen de parochies Rütenbrock, Coevorden, Assen en Pikel A gevestigd moest worden. De reeds vaker genoemde heer J.J. de Wolff geeft in het boek over de Zandbergse Sint Josephparochie aan dat er wel degelijk verschillende belangen mee gemoeid waren.

Ten eerste voor wat de kosten betreft: men had veel goedkoper een terrein kunnen kopen op het kruispunt, waar de wegen naar Valthermond en Mussel het Stads-Musselkanaal kruisen, ongeveer op de plek waar later de IJzeren Klap is gebouwd.

Misschien wel eigen belang van de door de geestelijke overheid benoemde commissie, waarin ook leden zaten, die in het bezit van grond waren. Ten tweede voor welke provincie men zou kiezen: waarom Zandberg in Drenthe, terwijl er op de Horsten al veel meer mensen woonden dan op de Zandberg? Het zwaartepunt van de Duitse Katholieken lag in die tijd toch meer ten noordwesten van Zandberg. Het vermoeden bestaat dat de aartspriester een vriend van Drenthe was en tevens goede relaties had met het provinciaal bestuur. Dus zou de kerk toch in Drenthe gebouwd moeten worden! In hoeverre de houding van burgemeester Karskens van Onstwedde daarin ook nog een rol heeft gespeeld is (mij nog) niet helemaal duidelijk. Bij het verzoek tot de bouw van de r.k.-kerk in Stadskanaal, was hij - eufemistisch gesteld - erg afhoudend, zoals we in het volgende artikel kunnen zien.

Door de parochiegrenzen werd een vrij groot gebied afgebakend. Een groot stuk lag in Drenthe, met dorpen als Weerdinge, Valthe, Exloo en Odoorn. De grens van het Groningse gebied liep bij Drouwenermond naar het noordoosten, boog af richting Onstwedde en Vlagtwedde tot aan de grens, en vanaf de grens weer naar het zuiden. In het Zuid-Westerwoldse gebied lagen ook de plaatsen waar zich al meerdere of zelfs relatief veel Duitse Katholieken hadden gevestigd, namelijk in het oudste gedeelte van Stadskanaal, in Ter Apel, Sellingen, op de Horsten en andere zandhoogten.

Door de bouw van de kerk in Zandberg was de afstand voor verschillende Katholieken nu een stuk korter, maar vanaf Oomsberg, Braamberg, en mensen die helemaal richting de Gele Klap (de noordwestelijke parochiegrens) aan het Stadskanaal woonden, was het soms nog wel langer dan een uur lopen..

Comfortabel was het allemaal niet. Op weg naar de kerk niet, omdat men via zandwegen moest lopen, die vaak modderig waren. Maar ook binnen was het niet ideaal. In het begin, dus in de oude kerk, was er waarschijnlijk niet eens een kachel. De enige warmte die men ontving kwam van kaarsen en olielampen. Er wordt beweerd dat men ook wel een kooltje voor de stoof haalde aan de overkant. (bij Deuling, Hanenberg, of Abelen). De groei van het aantal kerkbezoekers werd niet alleen veroorzaakt door de groep die zich in de genoemde buurtschappen en dorpen had gevestigd, maar ook door veel seizoenarbeiders die in de grote veenontginningen werkten aan beide kanten van de Semslinie, en 'meetrokken' met de grote ontginningen. Door het graven van het Stadskanaal, dat in de jaren '40 en '50 van de 19^e

eeuw Zandberg al was 'gepasseerd', was het ook voor de Katholieke turfgravers en neringdoenden onder deze groep mogelijk de kerkdiensten in Zandberg te bezoeken. Van deze nieuwe stroom van mensen gingen steeds meer zich tijdelijk of blijvend vestigen in de ontgonnen gebieden, zodat er in het snel groeiende dorp Stadskanaal ook behoefte kwam aan een eigen kerk.

(Wordt vervolgd)

Gegevens per familie: (deel 3)

Familie Tiben / Tieben

Er zijn natuurlijk meerdere families Tieben en Tiben. Van de gezinnen echter, die zich in Zuid-Westerwolde of Zuid-Oost-Drenthe vestigden, waren een aantal ook weer familie van elkaar. De meesten families die hier behandeld worden stammen af van het echtpaar Heinrich Tiben (* [Niederlangen](#) 5.10. 1758; overl. [Rütenbrock](#) 3.6.1837; landbouwer) gehuwd te [Lathen](#) op 22.11.1785 en Anna Helena Scheel (* [Niederlangen](#), gedoopt Lathen 13.6.1760, overl. [Barenfleer](#) 4.9.1828).

De meeste personen of gezinnen met de naam Ti(eb)en die zich concreet vestigden in 'ons'gebied kwamen uit Rütenbrock of omgeving. Sommigen families die zich vanuit het Emsland rechtstreeks in Zuid-Oost-Drenthe vestigden, worden hier niet uitgewerkt.

(1^e) Nakomelingen van Johann Tiben en Anna Margaretha Hille

JOHANN TIBEN / BATTEN (* Rütenbrock 16.9.1838, overl. Emmer Compascuum 23.12.1890, 27 jaar bij huw.; arbeider; landbouwer te Braamberg; zoon van Johann / Jan Willem Tiben en Maria Helena Terborg; kleinzoon van Heinrich Tiben en Anna Helena Scheel) trouwt op 27.1.1866 te Onstwedde met **ANNA MARGARETHA HILLE** (* Rütenbrock 14.9.1834, 31 jaar [in overl. acte: * Vlagtwedde 12.9.1833], overl. Emmer Compascuum 28.10.1890; dochter van Franz Hille en Catharina Keuter / Koiter) met wettiging van 1 kind.)

- **Jan Willem Tiben** (* Ter Apelkanaal 26.11.1861, 26 jaar bij huw., overl. Barger Compascuum 24.3.1942; arbeider) trouwt op 13.4.1888 te Emmen met Anna Maria Wilhelmina Voss (* Onstwedde 3.5.1864, overl.

Emmen 7.12.1951; arbeidster; dochter van Gerard Heinrich Voss en Maria Gesina Fehrman).

- a. **Maria Gesina Tiben** (* Munsterscheveld 3.6.1889, overl. Emmen 12.11.1952; arbeidster) trouwt op 24.5.1919 te Emmen met Geert Hendrik Schepers (* Odoorn 26.4.1882, overl. 19.10.1975; arbeider, [weduwn. van Catharina Muller] zoon van Geert Hendrik Schepers en Anna Katharina Kramer).
    - o Anna Katharina Schepers (overl. Emmen 3.7.1925, 1 jaar oud).
  - b. **Johan Tiben** (* 5.3.1892 Emmer Compasuum overl. 2.2.1969, begr. Barger Compasuum; arbeider) trouwt op 12.8.1915 te Emmen met Maria Gesina Robben (* Emmen 31.5.1895, overl. 4.3.1967; arbeidster; dochter van Heinrich Joseph Robben en Maria Kramer).
    - o Henrica Josephina Tiben (* Emmen, overl. Emmen 12.4.1930, 6 mnd oud).
  - c. **Anna Margaretha Tiben** (* 5.8.1893 Emmer Compasuum) trouwt te Emmen op 26.7.1919 met Johannes Hermanus Welling (* Emmen, 24 jaar bij huw.; zoon van Jan Berend Welling en Engeltje Harms).
  - d. **Anna Angela Tiben** (* Barger Compasuum 16.1.1896).
  - e. **Anna Helena Tiben** (* Barger Oosterveen 10.7.1898).
  - f. **Gerardus Hinderikus Tiben** (* Barger Compasuum 9.12.1900, overl. 22.9.1901 Barger Compasuum).
  - g. **Gerardus Hinderikus Tiben** (* Barger Compasuum 26.8.1902).
- **Anna Helena Ti(e)ben** (* Braamberg 27.3.1866, overl. Emmen 1.2.1950; arbeidster) getrouwd met Johannes Alexander Gerth (* Papenburg 12.6.1859, overl. Emmen 7.11.1944; arbeider).
    - a. **Johann Wilhelm Gerth** (* Emmen 19.12.1885; woonplaats Schwartenberg; overl. Emmer Compasuum 29.12.1885).
    - b. **Anna Margaretha Gerth** (* Emmer Compasuum 1.1.1887).
    - c. **Johanna Alexandrina Gerth** (* Emmer Compasuum 24.3.1889) trouwt op 21.4.1910 te Emmen met Jan Hindrik Schulte (* Emmen, 22 jaar bij huw.; zoon van Wilhelm Joseph Schulte en Maria Catharina Sulmann).
    - d. **Johan Willem Gerth** (* Emmer Compasuum 13.8.1891) trouwt op 16.10.1913 te Emmen met Josephina Frederika Maria Hartman (* Emmen, 18 jaar bij huw.; dochter van Maria Helena **Hartman**).
  - e. **Johan Herman Gerth** (* Emmer Compasuum 17.5.1894, overl. 24.11.1955, begr. Klazienaveen) trouwt op 15.4.1915 te Emmen met Anna Helena **Robben** (* Emmen 15.5.1893, overl. 27.7.1969, 21 jaar bij huw.; dochter van Heinrich Joseph Robben en Maria Kramer).
  - f. **Geertruida Gerth** (* Emmer Compasuum 12.9.1896, overl. 9.5.1967) huwt te Emmen op 13.3.1920 met Geert Harm Robben (* 12.10.1899, overl. 23.9.1977, begr. Klazienaveen).
  - g. **Elizabeth Gerth** (* Emmer Compasuum 8.12.1898, overl. 5.5.1970) trouwt op 19.11.1921 te Emmen met Johannes Hermannus Greve (* Emmen 16.9.1899, overl. 28.1.1966, begr. Barger Compasuum; zoon van Hermann Heinrich Greve en Maria Angela Adelheid Gebken).
  - h. **Anna Helena Gerth** (* Emmer Compasuum 12.2.1901) huwt te Emmen op 22.4.1922 met Gerhard Heinrich Arling (* Emmen 29.7.1899, overl. 26.5.1977, begr. Barger Compasuum; zoon van Theodor Arling en Anna Helena Bunten).
- **Frans Tiben** (* Braamberg 25.12.1867, overl. 17.3.1901 Emmer Compasuum; arbeider) trouwt op 22.4.1892 te Emmen met Maria Engel Zaan (* Odoorn, 27 jaar bij huw., arbeidster; dochter van Geert Zaan en Aleid Rotterink).
    - a. **Jan Willem Tiben** (* 14.9.1892 Munsterscheveld; overl. Emmer Compasuum 5.8.1895).
    - b. **Gerhardus Henderikus Tiben** (* 18.5.1894 Emmer Compasuum, overl. 22.5.1944; scheepsjager) huwt met Albertien Kuipers.
    - c. **Jan Tiben** (* 15.11.1895 Emmen, overl. Emmer Compasuum 22.4.1902).
    - d. **Levenloos Tiben** (* / overl. Emmer Compasuum 5.10.1897).
    - e. **Johan Bernard Tiben** (* Emmer Compasuum 11.9.1898).
    - f. **Levenloos Tiben** (* / overl. Emmer Compasuum 1.10.1900).
  - **Catharina Tiben** (* Braamberg 24.4.1871) gehuwd met Hermann Assies.

- **Johann Heinrich Tiben** (* Braamberg 8.10.1872, overl. Emmer Compascuum 1.12.1889).
- **Truida Tieben** (* Braamberg 8.4.1877).

(2^e) Nakomelingen van Herman Tieben en Aleida Hoezen

*(vrijwel zeker dezelfde als het echtpaar.: "Johann Hermann Tieben en Adelheid Husen"; zie het 3^e punt).
(De ouders van Herman Tieben zijn dan Heinrich Tiben en Anna Helena Scheel).*

- **Engelbert Tieben** (* Rütenbrock 2.10.1837, overl. Jipsingboermussel 20.12.1921; landbouwer Valtherveen en Mussel) gehuwd met Maria Helena Jansen (* Rütenbrock 24.1.1844, overl. Vlagtwedde 17.1.1921).
  - a. **NN Tieben** (* / overl. Valtherveen 23.11.1863).
  - b. **Aleida Tieben** (* Exloërveen 29.10.1864).
  - c. **Maria Gesina Tieben** (* Exloërveen 4.11.1867, overl. 30.12.1888, 21 jaar oud).
  - d. **Anna Engel Tieben** (* Exloërveen 3.11.1870, overl. Vlagtwedde 2.2.1947) trouwt op 13.5.1892 te Odoorn met Johannes Hermannus Janssen (* Odoorn 11.4.1867, 25 jaar bij huw.; zoon van Herman Engelbert Janssen en Maria Gezina Heine).
    - Herman Engelbert Janssen (* Vlagtwedde 11.2.1893).
    - Engelbert Janssen (* Vlagtwedde 19.8.1894).
    - Johannes Kasper Janssen (* Vlagtwedde 22.11.1896).
    - Maria Helena Janssen (* Vlagtwedde 10.2.1899).
    - Gerhardus Johanna Janssen (* Vlagtwedde 3.1.1901).
    - Franciscus Janssen (* Vlagtwedde 20.8.1902).
    - Maria Gezina Janssen (* Vlagtwedde 12.2.1905).
    - Anna Engeltje Janssen (* Vlagtwedde 12.2.1905).
    - Johannes Wilhelmus Janssen (* Vlagtwedde 30.3.1907).
    - Henderikus Johannes Janssen (* Vlagtwedde 9.1.1909).
  - e. **Herman Tieben** (* Exloërveen 6.10.1873).
- f. **Franciscus Tieben** (* Vlagtwedde 29.7.1876, overl. 25.4.1942; landbouwer) huwt (1^e) op 24.11.1910 te Vlagtwedde met Anna Magretha **Scholte** (* Odoorn 1.8.1887, Vlagtwedde 2.5.1921, 23 jaar bij huw.; dochter van landbouwer Jan Harm **Scholte** en Geertruida **Plagge**). Franciscus hertrouwt op 29.6.1912 te Vlagtwedde met (2^e) Gesina Catharina **Hollen** (* Onstwedde 23/29.11.1886, overl. 15.6.1953; dochter van landbouwer Jan Hendrik **Hollen** en Margaretha Johanna **Deuling**).
  - Engelbert Tieben (* Jipsingboermussel 9.4.1914).
  - Henderikus Tieben (* Jipsingboermussel 15.12.1915).
  - Maria Helena Tieben (* Jipsingboermussel 8.9.1918).
  - Margaretha Johanna Tieben (* Jipsingboermussel 2.12.1920; overl. Jipsingboermussel 14.6.1922).
- g. **Alida Tieben** (* Odoorn, 24 jaar bij huw.; overl. Vlagtwedde 14.4.1903) trouwt op 25.5.1889 met Andreas Schoo (* Odoorn, 29 jaar, molenaar; weduwnaar van Maria Gezina Hoezen; zoon van Frans Schoo en Eltina Gelms)
- h. **Jan Kasper Tieben** (* Vlagtwedde 28.5.1883; landbouwer,} trouwt op 5.5.1906 met Anna Maria Helena Schutte (* Onstwedde 5.7.1884; dochter van landbouwer Jan Hindrik Schutte en Aleid Hoezen).

(3^e) Nakomelingen van Johann Hermann Tieben en Adelheid Husen

*(vrijwel zeker dezelfde als het echtpaar "Herman Tieben en Aleida Hoezen", zie het 2^e punt)
(De ouders van Johann Hermann Tieben en Adelheid Husen zijn Heinrich Tiben en Anna Helena Scheel).*

- **Johan Herman / Jan Harm Tieben** (* Rütenbrock 3.12.1830, overl. Sellingerbeetse 23.7.1881; zoon van Johan Herman Tiben en Adelheid Husen) gehuwd met Anna Maria / Marijke Catharina Glasmeijer (* Dankern 7.10. 1835, Sellingerbeetse 10.2.1904; dochter van landbouwer Johann Gerhard Glasmeijer en Elisabeth Deiman).

- a. **Aleid(a) Tieben** (* Exloërveen 15.5.1862, overl. Musselkanaal 21.3.1946) trouwt op 27.4.1889 te Onstwedde met Jan Hendrik / Heinrich Schutte / Schütte (* Horsten 18.1.1844, 45 jaar bij huw.; overl. Valthermond 23.3.1925, begr. Zandberg; landbouwer; zoon van Wilhelmus Schutte en Anna Helena Behrens; weduwnaar van Aleid Hoezen).
- Alida Schutte (* Onstwedde, 24 jaar bij huw.) trouwt op 6.5.1916 te Onstwedde met Theodorus Mensen (* Vlagtwedde, 27 jaar bij huw.; arbeider; zoon van Hendrik Mensen en Anna Katharina Hollen). (*Zie voor hun kinderen deel 2, Maart 2007, p.17*).
  - Herman Schutte (* Onstwedde, overl. Groningen 16.1.1924; landbouwer; wonende te Valthermond; 30 jaar bij huw.) gehuwd met Maria Anna Rolfers.
  - Maria Catharina Schutte (* Horsten 12.5.1897, overl. Odoorn 1.1.1987) trouwt te Odoorn op 4.5.1927 met Petrus Heijne (* Valthermond 5.5.1894, overl. Odoorn 6.2.1967; zoon van Jan Pieter Heijne en Anna Helena Geer(t)s).
  - Johannes Schutte (* 7.2.1900)
  - Geert Schutte (* 6.8.1901)
- b. **Geert Harm Tieben** (* Exloërveen 5.2.1865, 79 jaar bij huw., overl. Sellingerbeetse 16.11.1944; landbouwer; woont te Sellingerbeetse) huwt op 16.7.1904 te Vlagtwedde met Helena Wösten (* Rütenbrock 14.7.1876, overl. Sellingerbeetse 19.11.1935; dochter van Gerhard Hermann Wösten en Maria Helena Tieben). Met wettiging van 1 kind.
- Anna Maria Wösten / Tieben (* Vlagtwedde 27.6.1904).
  - Helena Tieben (* Vlagtwedde 24.7.1906).
  - Jan Harm Tieben (overl.Vlagtwedde 7.7.1914; bij overl. 6 jaar).
  - Geert Tieben (*Vlagtwedde 29.3.1914).
  - Alida Tieben (* Vlagtwedde 2.7.1918).
- c. **Lisabet Tieben** (* Exloërveen 1.2.1868, overl. Oomsberg 29.4.1906) trouwt op 18.4.1896 te Onstwedde met Jan Zomer (* Oomsberg 8.8.1868, overl. Oomsberg 31.7.1897 landbouwer; zoon van Geert Jan Zomer en Anna Geertruida Heller). Zij hertrouwt op 1.10.1898 te Onstwedde met Jan Geert Manning (* Mussel, 29 jaar bij huwelijk, overl. Oomsberg 13.3.1916; arbeider; zoon van arbeider Hendrik Antoon Manning en Carolina Beeren(d)s)
- d. **Helena Tieben** (* Valtherveen 3.11.1870; overl. Valtherveen 13.12.1915) trouwt op 4.5.1897 te Odoorn met Berend Heller (* Horsten 9.8.1871.; overl. Valthermond 25.4.1936; landbouwer; zoon van Johann Hermann Heller en Anna Maria Winkel).
- Jan Harm Heller (* Valtherveen 1.9.1898).
  - Jan Heller (* Valthermond 7.3.1900).
  - Maria Martha Hendrika Heller (* Valthermond 14.4.1901).
  - Aleida Heller (* Odoorn, 12.5.1910; overl. Valtherveen, 15.8.1911).
  - NN Heller (* / overl. Valthermond 14.5.1912).
- e. **Jan Harm Tieben** (* Exloërveen 4.3.1873, overl. Schoonebeek 7.11.1962, 21 jaar bij huw.; arbeider) trouwt te Emmen op 6.4.1894 met Sophia Maria Magdalena Suelmann (* Barger Compascuum 30.3.1872, overl. 24.3.1953, begr. Barger Oosterveld; dochter van Johann Wilhelm Suelmann en Aleida Maria Cornelia Emmerink). Wettiging van 1 kind.
- NN Tieben (* / overl. 11.12.1898 te Barger Oosterveen).
  - Maria Aleida Tieben (* Barger Oosterveen 24.1.1900) huwt te Emmen op 24.10.1925 met Johannes Grol (* Nieuwe Pekela 29.9.1900; zoon van Wilhelm Grol en Maria Katharina van der AA).
  - Margaretha Elizabeth Tieben (* Emmen 28.12.1902, overl. Barger Compascuum) trouwt te Emmen op 8.8.1925 met Berend Hendrik Fischer (* Barger Compascuum 20.6.1898, overl. Barger Compascuum 24.5.1982; zoon van Heinrich Jozef Fischer en Anna Gezina Schuur).
- f. **Wilhelm Tieben** (* Exloërveen 24.7.1875, overl. Braamberg 24.12.1944; arbeider, landbouwer) trouwt op 21.4.1917 te Vlagtwedde met Catharina Maria Zu(i)dinga (* Musselkanaal 25.1.1886, overl. 31.3.1960; dochter van

schoenmaker Jan Berend Zu(i)dinga en Catharina Feeborg).

- Johann Tieben (* Rütenbrock 9.6.1845, overl. Laudermarke 11.2.1923, 77 jaar bij overl.; landbouwer) gehuwd met Anna Maria Schweers (* dochter van Johann Hermann Schweers en Anna Maria Arens).
  - a. **Aleid Tieben** (* Laudermarke 27.3.1875, overl. Laudermarke 7.2.1958) trouwt te Rütenbrock 2.5.1898 met Heinrich Schutte (* Rütenbrock 7.9.1873, overl. Laudermarke 16.6.1916; zoon van Wilhelm Schutte en Anna Maria Jaenen).
    - Maria Schutte (* Laudermarke 8.4.1902, overl. Vlagtwedde 7.1.1994) trouwt te Vlagtwedde op 9.9.1922 met Jan Hendrik Westerman (* Vlagtwedde 26.1.1879, overl. Ter Apel 25.3.1981; landbouwer; zoon van arbeider / landbouwer Jozef [Joop] Westerman en Anna Schuur).
    - Jan Schutte (* Laudermarke 26.1.1911, overl. Vlagtwedde 22.2.1991) trouwt te Onstwedde op 15.4.1933 met Anna Engelina Schuur / Schür (* Musselkanaal 27.3.1908, overl. Musselkanaal 12.10.1979).
    - Elise Schutte (* Laudermarke 1915) gehuwd ca. 1938 met Hendrik Ellerman (* Munsterscheveld 1916; landbouwer te Emmer Compascuum).
  - b. **Maria Tieben** (* 13.7.1878).
  - c. **Harm Tieben** (* Vlagtwedde 16.7.1881, 34 jaar bij huw.; landbouwer) trouwt op 20.11.1915 te Vlagtwedde met Maria Elisabeth Schmees (* Schwartenberg, 25 jaar bij huw.; dochter van Johann Hermann Schmees en Maria Katharina Ostermann).
    - 8 kinderen, allen geboren te Laudermarke: Jan Tieben (* 7.7.1917), Harm Tieben (* 29.12.1918), Hendrik Tieben (* aug. 1920, overl. 12.11.1920), Anna Marie Tieben (* 26.12.1921), Hendrik Tieben (* 8.12.1923), Trienie Tieben (* 25.3.1926), Gerard Tieben (* 28.2.1928), Frans Tieben (* 20.2.1930).

(4^e) Nakomelingen van Johann Heinrich Tieben en Maria Tecla Schepers

JOHANN HEINRICH TIEBEN (zoon van Gerhard Tiben en Anna Kramer; kleinzoon van Hein-

rich Tiben en Anna Helena Scheel) timmerman te Rütenbrock) gehuwd Rütenbrock 5.5.1846 met **MARIA TECLA SCHEPERS** (* Hahnentange [plaats 7] 4.2.1820; dochter van Johann Heinrich Schepers en Regina Hemmen).

Johann en Maria hebben 3 kinderen die zelf of via hun kinderen relaties hebben met Zuid-Westerwolde en /of Zuid-Oost-Drenthe.

- **Regina Tieben** (* Rütenbrock 10.4.1849; overl. Roelage [iets boven Ter Apel] 18.7.1930, 81 jaar bij overl.; dochter van Johann Heinrich Tiben en Maria Thecla Johannesdr. Schepers) gehuwd met Bernhard Heinrich Wolbers (* Emmen sept. 1850; landbouwer).
  - a. **Maria Gesina Wolbers** (* Rütenbrock 31.3.1879).
  - b. **Johan Heinrich Wolbers** (* Vlagtwedde 28.12.1880, overl. 10.1.1944; landbouwer) trouwt op 21.5.1910 te Vlagtwedde met Johanna Helena Hollen (* Onstwedde 21.12.1882, overl. 23.2.1952; dochter van landbouwer Jan Hindrik Hollen en Margaretha Johanna Deuling).
  - c. **Gerhardus Wolbers** (* Roelage 1.1.1886, overl. Emmen 20.12.1958; timmerman) huwt op 14.5.1919 te Onstwedde met Anna Gebina Mensen. (*Zie ook deel 2, maart 2007, p. 16*).
  - d. **Rudolf Wolbers** (* Vlagtwedde, 32 jaar bij huw.; landbouwer) trouwt op 11.5.1921 te Onstwedde met Margaretha (Grietje) Eikens (* Vetstukken, gem. Odoorn 20.12.1886; zoon van landbouwer Jan Harm Eikens en Catharina Kreitzman).
  - e. **Bernardus Henderikus Wolbers** (* Vlagtwedde; overl. Groningen 11.9.1936; 53 jaar bij overl.; landbouwer) gehuwd met Maria Helena Schoo.
  - f. **Tecla Wolbers** (* Vlagtwedde, 26 jaar bij huw.; overl. Groningen 11.3.1934) trouwt op 16.11.1918 te Vlagtwedde met Bernardus Henderikus Webers (* Vlagtwedde, 26 jaar bij huw.; zoon van Johann Bernard Webers en Maria Gesina Krüse).
- **Gerhard Heinrich Tieben** (* Rütenbrock ca. 1852, overl. 18.4.1936 te Winschoten; timmerman, landbouwer; zoon van Johann Heinrich Tiben en Maria Thecla Johannesdr. Schepers; kleinzoon van Heinrich Tieben en Anna Helena Scheel) huwt op 11.9.1882 te Vlagtwedde met Anna Maria Deien / Deijen (*

Oomsberg, 23 jaar bij huw., overl. Emmen, 2.9.1923; dochter van landbouwer Jahn / Johan Bernard Deien / Deijen en Maria Gesina Schutte).

- a. **Thecla Tieben** (* Laudermarke 12.1.1884, overl. Emmen 8.10.1917) huwt op 3.5.1913 te Vlagtwedde met Harmanus Berends (* Ter Wisch 14.2.1878, overl. 5.7.1942; landbouwer; zoon van Jan Harm Berends en Anna Maria Deiman).
- b. **Gesina Tieben** (overl. Laudermarke 16.7.1886, 16 dagen oud).
- c. **Maria Gesina Tieben** (Laudermarke 10.12.1887).
- d. **Regina Tieben** (overl. Laudermarke 27.11.1891; 10 mnd oud).
- e. **Henderik Tieben** (* Laudermarke 2.1.1893; landbouwer, verlofhouder) trouwt op 14.5.1921 te Vlagtwedde met Maria Tecla Stahl (* Emmen, 20 jaar bij huw.; dochter van Johannes Stahl en Anna Diena Gravelaar). Zij woonden in Ter Apel.
  - o NN Tieben (* / overl. Groningen 8.12.1934).
  - o Gerhardus Heinrich Tieben (overl. Palembang op Sumatra 2.8.1948; landarbeider, korporaal 4^e bataljon van het 4^e regiment infanterie).
  - o Gezinus Marinus Tieben (overl. Barnflair 14.8.1941, 19 dagen oud).
- f. **Anna Maria Tieben** (* Laudermarke 29.11.1895) trouwt op 3.6.1922 te Vlagtwedde met Johannes Perk (* Vlagtwedde, 26 jaar bij huw.; zoon van Herman Gerard Perk en Maria Gezina Pragt).
- g. **Johan Bernard Tieben** (* Laudermarke 21.8.1898).
  - **Georg Tieben** (* Rütenbrock 22.8.1861, overl. Emmen 13.8.1936; bij overl. 74 jaar; arbeider, timmerman, landbouwer; zoon van Johann Heinrich Tiben en Maria Thecla Johannesdr. Schepers; kleinzoon van Heinrich Tiben en Anna Helena Scheeel) gehuwd te Rütenbrock 11.5.1886 met Maria Margaretha Jansen (* Vastenow bij Barger Oosterveld 31.3.1861, overl. Emmen 21.6.1933; dochter van Hermann Heinrich Jansen, smid te Nieuw Dordrecht, en Maria Adelheid Tholen; ze vertrekken op 5.8.1892 naar Vlagtwedde.
    - a. **Tecla Tieben** (* Emmen 2.5.1887, begr. Klazienaveen) gehuwd te Emmen 30.4.1914 met Jan Willem Moorman (Erica 10.10.1884, overl. 26.12.1958; zoon

van Jan Willem Moorman en Grietje Hoveling).

- b. **Bernard Heinrich Tieben** (* Munsterscheveld 23.3.1890; overl. idem 9.4.1890)
- c. **Hermann Heinrich Tieben** (* Munsterscheveld 13.6.1891, overl. 22.2.1980) trouwt 27.5.1922 te Emmen met Alberdina Moorman (* 24.9.1898, overl. 26.1.1970; dochter van Jan Willem Moorman en Grietje Hoveling).
- d. **Maria Aleid Tieben** (* Munnekemoer 6.3.1894; overl. Munnekemoer 11.5.1898)
- e. **Anna Margaretha Adelheid Tieben** (* Munnekemoer 2.9.1896; overl. 27.11.1943, begr. Erica) gehuwd te Emmen op 20.8.1932 met Christiaan Moorman (* Barger Oosterveen 2.11.1895, overl. Emmen 2.10.1968; zoon van Jan Willem Moorman en Grietje Hoveling).
- f. **Maria Adelheid Tieben** (* Munnekemoer 21.5.1899).
- g. **Johan Heinrich Tieben** (* Munnekemoer 3.6.1901).

(5^e) Gezin van Anna Helena Tieben(s) en Geert Hindriks Bentlage

ANNA HELENA TIEBEN(s) (* Pruisen, overl. Horsten 2.5.1881, ca. 73 jaar) gehuwd met **GEERT HINDRIKS BENTLAGE** (overl. gem. Onstwedde 28.8.1874).

- **Maria Bentlage** (* Onstwedde 23.4.1850) trouwt op 16.12.1882 te Onstwedde met Jan Berend Zuidinga (* Maten, gem. Emmen 2.2.1858; schoenmaker te Ter Apelkanaal; zoon van landbouwer Jan Zuidinga en Harmina Grummel).
- **Anna Gesina Bentlage** (* Onstwedde, overl. 25.8.1925; 76 jaar bij overl.) gehuwd met Bernard Heinrich Vocks (van Geringhausen; overl. vóór 25.8.1925; zoon van Johann Vocks en Gesina Maria Sleekessen).
- **Maria Anna Bentlage** (* Mussel, 24 jaar bij huw.; overl. Emmen 1.6.1904) trouwt te Onstwedde op 14.9.1865 met Jan Harm Heller (* Horsten, 20 jaar bij huw.; arbeider; zoon van Jozef Heller en Sina Griep).
- **Jan Berend Bentlage** (* Onstwedde, 87 jaar bij overl.; overl. Emmen 14.9.1932) gehuwd met Maria Helena Koop.

(6^e) Gezin van Maria Gesina Tieben en Johann Jozeph Albers

MARIA GESINA TIEBEN (* Meppen, overl. Braamberg 6.3.1909, 76 jaar oud) gehuwd (1^e) met **JOHAN HERMAN BERENDS** en (2^e) met **Johann Jozeph Albers** (overl. Horsten 27.5.1866).

- **Hermann Heinrich Albers** (* Onstwedde 8.12.1859; landbouwer te Braamberg) trouwt op 4.5.1889 te Onstwedde met Tekela Berends (* Horsten 15.9.1869; wonende bij huwelijk te Emmer Compasuum; dochter van landbouwer Jan Hindrik Berends en Wilhelmina Rüten [29.9.1876 te Emmen]).

(7^e) Gezin van Johann Wilhelm Tieben en Maria Katharina Theresia Bruns

JOHANN WILHELM TIEBEN (arbeider) gehuwd met **MARIA KATHARINA THERESIA BRUNS**.

- a. **Hermann Heinrich Tieben** (* Hebelmeer, 21 jaar bij huwelijk; arbeider, landbouwer) trouwt op 8.1.1921 te Vlagtwedde met Martha Margaretha Smit (* Veendam, 21 jaar, dochter van arbeider Jan Smit en Arendina Ploeger).
  - NN Tieben (* / overl. Emmen 14.3.1905).

Ti(e)ben: betekenis naam, verspreiding en plaatsen van herkomst

Betekenis:

De 1^e lettergreep **Tie** is afgeleid van Diet, hetgeen volk betekent. (De klanken die bij de T of D hoorden bij de beginletters, lagen vroeger misschien wel dichterbij elkaar dan nu. In het Gotisch was het Th, in het oudhoogduits D, in het oudsaksisch Th, in het nederduits Th of D en in het oudfries Th).

De **b** in de naam Tiebe is waarschijnlijk een residu van het 2^e gedeelte van een samenstelling in namen als Theudobald (bald = dapper) en Theudobert (bert = glanzend, schitterend, stralend). Theudobald bijvoorbeeld is later vaak verkort tot Tibold, Tiebelt, enz. en soms zelfs tot Tiebo.

Door de toevoeging van een extra lettergreep, zoals hier bald na Theudo of Diet heeft dat er dus vaak toe geleid dat de d- of t- klank aan het einde van de 1^e lettergreep verdween en werd vervangen door de 1^e letter van de toegevoegde lettergreep. Dus werd hier de **t** in Diet, of de **d** bij Theudo

vervangen door de b van bald. Dus Theudobald werd eerst bijvoorbeeld Tibold, en de naam Tibold sleet af naar Tiebo of Tiebe.

Ten slotte de uitgang **en** in Tieben. Dat is dan geen verrassing meer, want de naam Tieben/Tiben is een patroniem van Tiebe/Tibe, dus Ti(e)ben als zoon van Ti(e)be. Dit is dus vergelijkbaar met de al eerder besproken namen Abelen en Mensen in resp. het 1^e en 2^e artikel.

De naam Tieben betekent dan zoiets als: kind van de dappere onder het volk.

Is de naam Tieben afgeleid van Theudobert, dan is de betekenis: kind van de schitterende onder het volk.

Verspreiding:

In 1947 komt de naam **Tieben** in Nederland 210 keer voor. Gelderland staat bovenaan met 66 keer. Daarna komt Groningen met 51 keer, en als derde Drenthe 42 keer. Daaronder zit Zuid-Holland met 27 keer. De rest van de provincies kent ze nauwelijks.

De naam **Tiben** kwam in Nederland 109 keer voor, dus half zo veel als **Tieben**.

Tiben komt het meest voor in Drenthe, nl. 45 keer. In Overijssel 30 keer; in Groningen 16 keer en in Noord-Holland 15 keer. Verder nauwelijks. Binnen de provincie Groningen kwam **Tieben** voor in de gemeente Vlagtwedde (43 x), Onstwedde (6 x), N. Pekela (1 x), Delfzijl (1 x). In Drenthe kwam de naam Tieben voor in de gemeente Emmen (39 x), Schoonebeek (2 x), Dalen (1 x).

De naam **Tiben** kwam binnen de provincie Groningen alleen voor in de gemeente Vlagtwedde (16 x) en binnen Drenthe alleen in de gemeente Emmen (45 x).

Als we de namen Tieben en Tiben bij elkaar optellen, omdat het toch meestal spellingsvarianten betreft, dan blijkt dat in 1947 bijna de helft van de Ti(e)bens in het gebied woont dat gevormd wordt door Zuid-Westerwolde (*Vlagtwedde + Onstwedde samen 20%*) en Zuid-Oost-Drenthe (*Emmen + Dalen + Schoonebeek samen 27,6%*) samen.

In het jaar 1993 (www.familienamen.nl, gebaseerd op aantal telefoonaansluitingen) zien we niet echt een verschil met 1947. Binnen Nederland springt voor wat de naam **Tieben** betreft, de gemeente Vlagtwedde eruit, dan komt de gemeente 'Hummelo en Keppel' ten noordwesten van Doetinchem, daarna de gemeente Stadskanaal en gemeente Emmen. De naam **Tiben** scoort in de gemeente Emmen het hoogst, daarna komt Enschedé. Gemeente Vlagtwedde moet zijn plaats

delen met enkele andere gemeentes, en gemeente Stadskanaal wordt ook hier niet genoemd.

De familie Tieben uit Gelderland is geconcentreerd rond Hummelo en Hoogkeppel bij Doetinchem, en woonde daar reeds voor 1811. Dus geen relaties met onze familie.

Jammer misschien voor mensen die graag verwant willen zijn aan bekende Nederlanders.

Want misschien niet zo bekend, maar Hummelo heeft wel een paar bekende opgeleverd, zoals voetballer Klaas Jan Huntelaar en de in het Nedersaksisch zingende Bennie Jolink, wat 'normaal' gesproken niet van elk willekeurig dorpje gezegd kan worden.

Wel zijn er relaties tussen de onze families Ti(e)ben en die in Enschedé. Een zekere Johann Hermann Tieben, oorspronkelijk uit Lindloh afkomstig, woonde in de gemeente Emmen, daarna weer Duitsland en trok uiteindelijk naar Enschedé. (Zie daarvoor ook <http://home.hccnet.nl/jkoster.2/tiben.htm#BM199>).

Kijken we naar de verdeling over de afzonderlijke plaatsen binnen de 2 gemeentes in ons gebied dan zien we dat er in 2005 (gebaseerd op het aantal telefoonaansluitingen) geen Tiebens of Tibens zijn in Alteveer, Mussel, Vledderveen, Vlagtwedde en Sellingen. Wel in de grotere plaatsen in de Kanaalstreek, en dan van hoog naar laag: Ter Apel (17 x), Musselkanaal (9 x), Ter Apel (3 x) en Stadskanaal (3 x). Dus hier is sprake van een verschuiving in de richting van de Kanaalstreek.

Plaatsen van herkomst, in dit artikel:

- **Lathen:** precies ten oosten van Ter Apel aan de Ems
- **Niederlangen:** aan de westkant van de Ems; iets ten zuidoosten van Lathen
- **Schwartenberg:** langs de Duitse grens tussen Rütenbrock en de overgang bij Emmer-Compascuum
- **Dankern:** vlak voor Haren (aan de Ems)
- **Hebelermeer:** vlak over de grens ter hoogte van Barger Compascuum
- **Barenfleur:** ongeveer tegenover Barnflair aan de Duitse kant
- **Hahentange:** langs de Duits-Nederlandse grens ter hoogte van Burg. Beinsdorp
- **Meppen:** ten oosten van Zwartemeer aan de Ems

- **Geringhausen:** ten oosten van Keulen, richting Siegen. Dus nog iets verder weg dan het vorige keer besproken plaatsje Pfarrath!

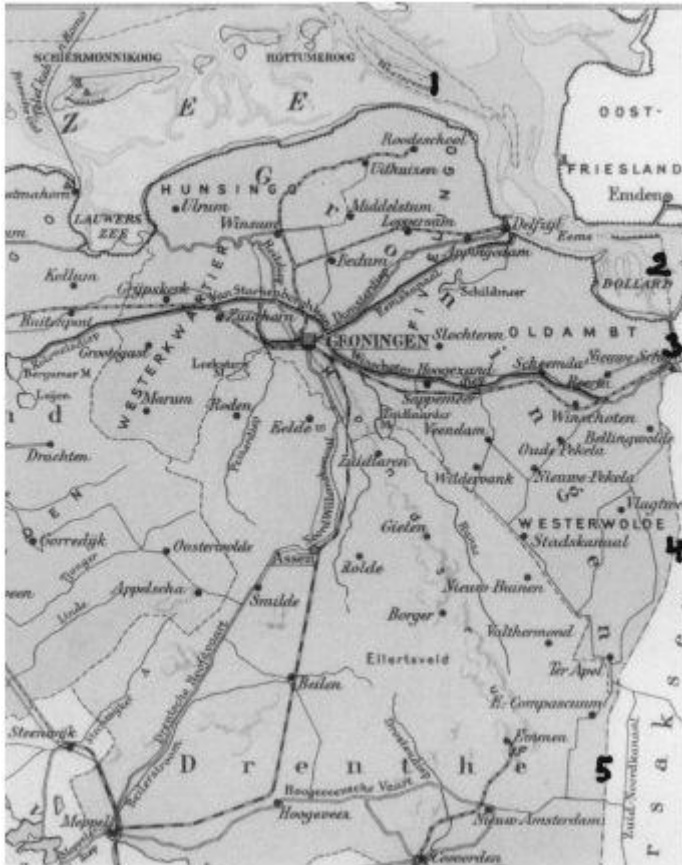
Correcties bij families Mensen en S(ch)limbach/k (artikel 2, maart 2007)

doorgegeven door de heer J. Sijbom:

- Op pag. 16, 2^e kolom, bovenaan, worden 5 kinderen uit het 1^e huwelijk van Bernardus Mensen opnieuw genoemd bij zijn 2^e vrouw Magritta Stanneveld. Dus Annie t/m Gebina Susanna Mensen komen aldaar te vervallen.
- Op pag. 20, linkerkolom, bovenaan, moet het geboortjaar van Lambertus Zomer van 1921 veranderd worden in 1912.
- Op pag. 21, linkerkolom, halverwege, staat dat Wilhelmina Slimback hertrouwt op 3.12.1890 met Joh. Bern. Geres. Dit is fout. Het juiste verhaal staat ten onrechte onder de insprinking na de drie kinderen uit haar 1^e huwelijk. Dus na vermelding van Jans t/m Henderikus Otten had de volgende zin er zónder insprinking moeten staan: "*Wilhelmina hertrouwt te Emmen op 20.8.1897 met Johann Bernard Gerdes (* Rütenbrock, 49 jaar; zoon van Rudolf Gerdes en Anna Maria Gertzen; weduwnaar van Maria Margaretha Bergmann).*"

De grens tussen Duitsland enerzijds en de provincies Groningen en Drenthe anderzijds

Geen natuurlijke grens, maar het toevallig resultaat van historische ontwikkelingen

Samenvatting van de inleiding gehouden op de ledenvergadering van maart 2007 te Onstwedde

J. WILPSHAAR

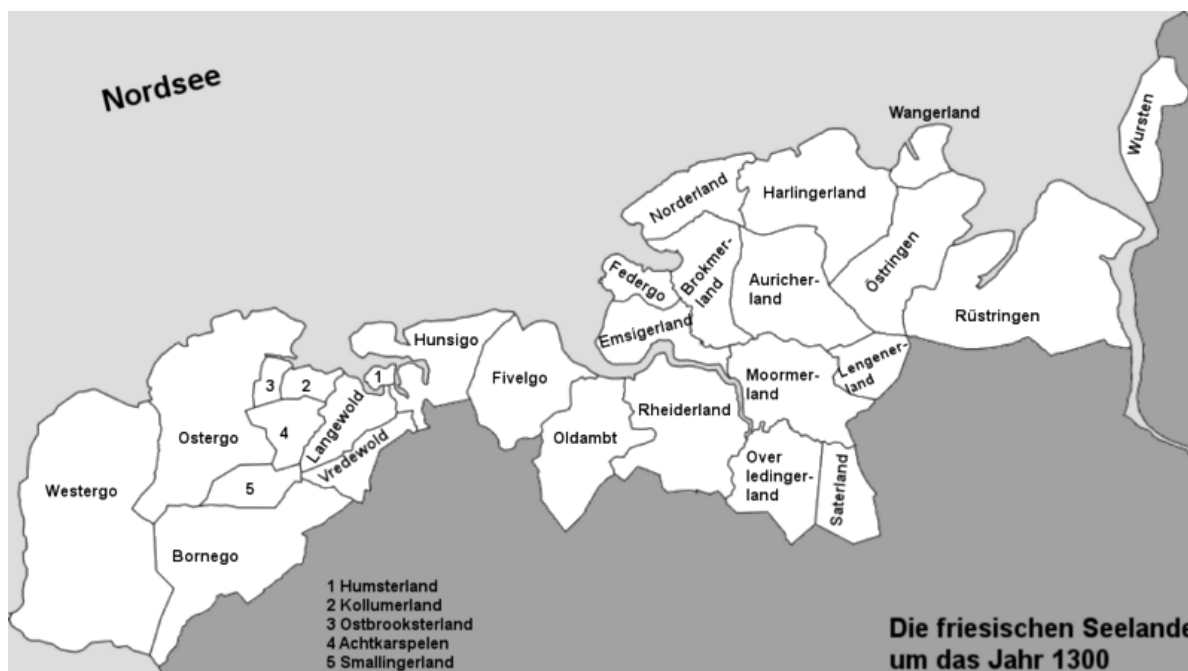
Centraal in deze inleiding staat de vraag hoe de huidige grens in deze regio is ontstaan. De wordingsgeschiedenis van de Duits-Nederlandse grens in deze streken kan niet in één verhaal verteld worden. Daarom wil ik de grenslijn in vijf stukken verdelen, namelijk:

1. Het verloop van de grens in de monding van de Eems, ook wel Westereems genoemd.
2. De grens in de Dollard.
3. Het stuk vanaf Nieuw Statenzijl, waar de Westerwoldse A in de Dollard uitmondt tot aan het begin van het oude landschap Westerwolde even ten zuiden van Bellingwolde.
4. De grens tussen Westerwolde en het Eemsland, waarbij een wat uitvoeriger aandacht voor Bourtange.
5. De grenslijn tussen Drenthe en het Eemsland.

De grenslijn tussen Drenthe en het Nedergraafschap Bentheim bij Schoonebeek laat ik buiten beschouwing.

De grens in de Eemsmonding of Westereems.

In de Middeleeuwen was hier helemaal geen grens. Zowel de Groningse Ommelanden als het huidige Oost Friesland maakten deel uit van de “zeven vrije Friese Zeelanden”. In de vroege Middeleeuwen (van de 6^e tot de 10^e eeuw) strekte Friesland zich uit van het Zwin bij Brugge tot aan de monding van de Wezer. Bovendien hoorden al deze gebieden bij het middeleeuwse Duitse keizerrijk. Later na de vorming van het graafschap Holland werd het Vlie als de westelijke grens van de Friese landen beschouwd.

Deze Friese gebieden (zie kaartje hierboven) werden van elkaar gescheiden door rivieren, die in de Waddenzee uitmondden. Kenmerkend voor de Friese contreien als geheel was het ontbreken van de feodaliteit, het leenstelsel met adellijke heren en aan hen onderworpen onvrije boeren. In de vroege Middeleeuwen waren hier terpen om de bewoners tegen overstromingen te beschermen. Steeds meer vruchtbare kleigrond werd op de zee veroverd door bedijking van kwelders.^{22,23} De rechtspositie van deze Friese landen zou vastgelegd zijn in de Lex Frisionum (= wet voor de Friezen) van 802.²⁴ Friesland was een “rijksonmiddelaar” deel van het Middeleeuwse Duitse keizerrijk, d.w.z. dat Friesland alleen de keizer als zijn soeverein erkende. Maar die zat ver weg. Dus van zijn macht was in de praktijk van alle dag weinig te merken. Bestuur en rechtspraak werden uitgeoefend door eigenaars van bepaalde boerderijen, de zogenaamde “edele heerden”. Zij werden “redgers” (= rechters) genoemd. Tegen het einde van de Middeleeuwen waren bepaalde families zo machtig en welvarend dat ze “steenhuizen” of “borges” bouwden. Later werden de belangrijkste van hen “hoofdelingen” genoemd. Soms heersten er zulke vrijgevochten toestanden dat verschillende Friese landschappen contact met elkaar zochten om een bondgenootschap te sluiten voor vrede en veiligheid. Een bekend voorbeeld hiervan is het verbond van de Upstalboom. Afgevaardigden van dit bondgenootschap kwamen vanaf de 13^e eeuw bijeen op een plaats in de buurt van het Oost Friese Aurich. Het gezag van dit samenwerkingsverband schijnt niet verder naar het westen gereikt te hebben dan de Lauwers op de grens van de huidige provincies Groningen en Friesland. Uit het bovenstaande komt naar voren dat de situatie in de Ommelanden en die in het tegenwoordige Oost Friesland sterk op elkaar leken. Van een grens tussen beide gebieden was geen sprake.²⁵

Vanaf de 14^e eeuw deden zich belangrijke nieuwe ontwikkelingen voor. Het Reiderland werd tussen 1362 en 1509 regelmatig getroffen door overstromingen. Zo ontstond de Dollard. Daardoor ontstond in deze streken een natuurlijke scheiding. In het gebied ten westen hiervan breidde de stad Groningen, van oorsprong geen Friese stad en net als het landschap Drenthe onderworpen aan het gezag van de bisschop van Utrecht, haar invloed steeds verder uit over de Friese Ommelanden. Zo kwam ook een deel van het Reiderland langzaam maar zeker binnen de invloedssfeer van de stad.²⁶

²² www.nl.wikipedia.org/wiki/Friese_Vrijheid

²³ Knottnerus, O.S.; “Räume und Raumbesetzungen im Ems Dollart Gebiet” in “Rondom Eems en Dollard” Groningen/ Leer 1992, blz. 27 - 29

²⁴ Formsma, W.J. “De Middeleeuwse vrijheid” in Formsma W.J. (red.); “Historie van Groningen”, Groningen 1976, blz. 81

²⁵ Formsma W.J.; a.w. blz. 84 - 87

²⁶ Knottnerus, O.S. a.w. blz. 61

Aan de oostkant van de Dollard heersten lange tijd wanordelijke toestanden. Verschillende hoofdelingengeslachten probeerden de macht te veroveren en in de kustplaatsen zoals Emden maakten zeeroversbenden de scheepvaart onveilig. Uiteindelijk wist Ulrich Cirksena, hoofddeling van Greetiel zich een machtspositie in Oost Friesland te verwerven en deze zou zich in 1464 door keizer Frederik III met dit gebied hebben laten belenen.²⁷ Vanaf dat moment noemde hij zich graaf van Oost Friesland. Lag het initiatief werkelijk bij de Duitse keizer of heeft Ulrich de ontwikkelingen een handje geholpen? We weten het niet.

Over de leenbrief, waardoor Ulrich graaf van Oost-Friesland werd bestaan vanaf het begin allerlei onduidelijkheden. Het belangrijkste probleem wat betreft de grens tussen Oost Friesland en Groningen in de Westereems vindt zijn oorsprong in de omschrijving van de westgrens van Oost Friesland in de leenbrief van de Duitse keizer.

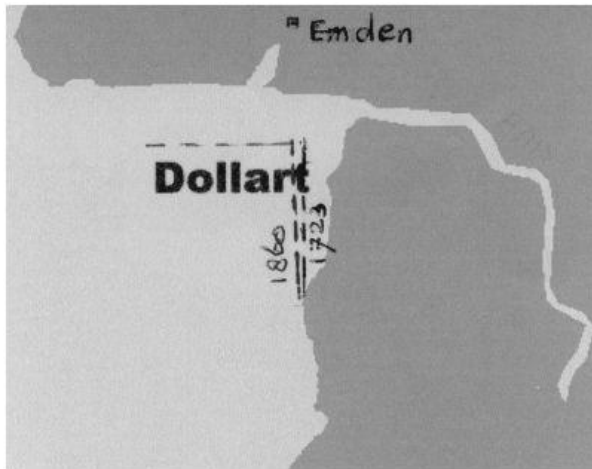
Daarin is met betrekking tot het water bepaald dat het gebied van graaf Ulrich omvat het water "...von der Westereemse osterwards". In 1495 dook een vervalsing van bovengenoemd document op, vervaardigd door graaf Edzard I van Oost Friesland en voorgedateerd op 1454. Daarin werd over het grondgebied van het graafschap Oost Friesland vermeld dat "...auch dem Wasser die Embse, und allen anderen schiffreichen wassern, bachen, teichen, flüssen" erbij hoorden. Deze zin benadrukte nog eens dat de hele benedenloop van de Eems tot het grondgebied van Oost Friesland gerekend moest worden. Zowel Duitse als Nederlandse historici zijn het er over eens dat het document dat in 1495 opdook een vervalsing is. De 19^e eeuwse historicus Acker Stratingh oordeelde eveneens dat de oorspronkelijke leenbrief onecht was en beschouwde de Westereems als een "rijksstroom", want in 1464 behoorden zowel de Ommelanden als Oost Friesland tot het Duitse Rijk. Op grond hiervan was hij van mening dat de staatsgrens dus door het midden van de Westereems moest lopen. De hedendaagse Duitse historicus Walter Deeters gaat ervan uit dat de formulering "von der Westereemse osterwards" wel authentiek is. Op grond hiervan neemt hij aan dat de grens tussen beide landen over de westelijke rand van de Westereems loopt, dus vlak langs de Groningse kust.²⁸ De Duitse aanspraken worden versterkt door het tol- en stapelrecht van de stad Emden ten aanzien van de scheepvaart in de Dollard. Na enig verzet stemden de Staten van Stad en Lande ermee in dat in de 17^e eeuw schepen van en naar Delfzijl tonnengeld aan Emden betaalden. De Nederlanders blijven evenwel tot op de dag van vandaag vasthouden aan het verloop van de grens door het midden van de Westereems.²⁹ In het grensverdrag van 1960 tussen Nederland en de Bondsrepubliek Duitsland werd het meningsverschil niet opgelost. Wel werd afgesproken dat het Dollardgebied als een "common area" beschouwd zou worden. In het Dollardmilieuprotocol van 1996 werd deze regeling herhaald. In goed overleg worden nu allerlei regelingen ten aanzien van dit gebied getroffen.

²⁷ http://de.wikipedia.org/wiki/Freiheitsbund_der_Sieben_Ostfrieslande

²⁸ Deeters W. in "Geschichte der Grenze zwischen Drenthe und dem Emsland und Groningen und Ostfriesland" in Knottnerus O.S.: a.w. blz. 63.

²⁹ Van Winter P.J.; "Hoe heeft de provincie Groningen haar grenzen gekregen?" in Groningsche Volksalmanak 1942 blz. 69 - 71

De grenslijn in de Dollard

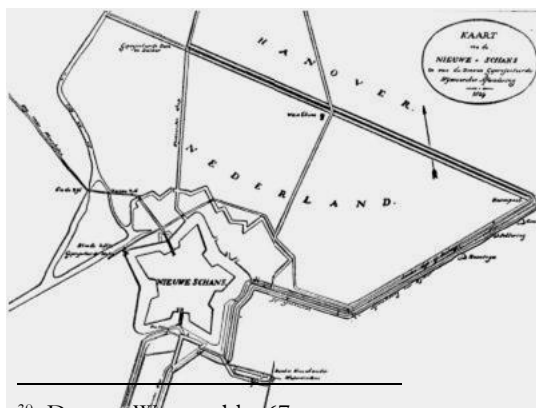
In het traktaat van Meppen tussen het Koninkrijk der Nederlanden en het Koninkrijk Hannover werd het verloop van de grens in de Dollard geregeld. Daarin werd verwezen naar wat hierover al in 1723 was bepaald. Volgens de overeenkomst uit dat jaar zou de grens gerekend vanaf Nieuw Statenzijl recht naar het noorden lopen tot deze lijn de hoogte van Pogum, een plaatsje in Oost Friesland even ten zuiden van Emden had bereikt. In 1860 werd een kleine correctie ten nadele van Nederland aangebracht. De grens loopt nu vanaf Nieuwe Statenzijl in noordnoordwestelijke richting met als richtpunt de torenspits van het Raadhuis in Emden. Redenen hiervoor waren nauwkeuriger metingen, die sindsdien mogelijk geworden waren.³⁰

Verder langs de grenslijn afzakend naar het zuiden komen we bij de grenslijn in het Reiderland.

Door inpolderingen aan beide kanten werd het noodzakelijk om een duidelijke grenslijn af te bakenen tussen het Oost Friese- en het Groningse deel daarvan. Door de slikachtige grond stroomde de Westerwoldse A, in de Middeleeuwen Reide genoemd. De loop van deze rivier werd in de loop van de tijd iets westelijker. Oost Friesland maakte aanspraak op alle toekomstige landaanwinning daar tot aan de buitenbedding. Groningen wilde een lijn aanhouden in het verlengde van de binnenloop. In 1723 en 1738 sloten beide partijen daarover een overeenkomst, die een tussenoplossing

inhiel. In het Traktaat van Meppen in 1824 werd de afspraak van 1723 aangehouden, die voor Nederland iets minder gunstig was.³¹

We zijn nu aangekomen bij Nieuwe Schans, dat als een wig Nederlands grondgebied het zuidelijkste deel van Oost Friesland binnendringt. Hoe is deze merkwaardige situatie ontstaan?

In de laatste jaren van de 16e eeuw en de eerste helft van de 17e eeuw waren de betrekkingen tussen Oost Friesland en de Nederlandse Republiek goed. In die tijd had het calvinisme in Oost Friesland een sterke positie. Daarbij kwam dat veel protestantse vluchtelingen uit de Noordelijke Nederlanden hun heil zochten in Emden, waardoor

³⁰ Deeters W.; a.w. blz. 67

³¹ Van Winter P.J.; a.w. blz. 65 - 66

dit gewest nog meer pro-Nederlands en anti-Spaans werd. Nadat in 1594 stadhouder Maurits de stad Groningen had veroverd, bloeiden de verhoudingen tussen Groningen en het verwante Oost Friesland op. In 1595 werd een vriendschapsverdrag tussen Oost Friesland en de Nederlandse Republiek gesloten. In 1611 deed graaf Enno III van Oost Friesland zelfs een verzoek om toegelaten te worden tot de Republiek, maar onderhandelingen hierover mislukten, omdat Nederland Oost Friesland te arm vond. In 1627 moest de Oost Friese graaf troepen van de Duitse keizer toelaten. Daarop besloten de Nederlandse Staten-Generaal in 1629 om een Nieuwe Schans aan te leggen op de Langakker aan de noordwestkant van het Bunderneuland, op onbetwist Oost Fries grondgebied om de dreiging van de kant van de Duitse keizer het hoofd te bieden. De Oost Friese graaf protesteerde wel, maar werd gepaaid met dure cadeaus en geld en bond daarop in.³² De Republiek had in Emden en Leerort permanent troepen gelegerd. Die moesten regelmatig verzorgd worden. Die situatie heeft ertoe bijgedragen dat veel Nederlanders Oost Friesland niet zagen als buitenland. De verhoudingen tussen Oost Friesland en de Nederlandse Republiek veranderden radicaal toen in 1744 Oost Friesland onderdeel van het machtige Pruisen werd. In 1806 werd na een nederlaag van Pruisen tegen Frankrijk Oost Friesland bij de Bataafse Republiek gevoegd. Vervolgens maakte het vroegere graafschap deel uit van het Koninkrijk Holland van Lodewijk Napoleon (1806 – 1810) en van het Franse keizerrijk van Napoleon (1810 – 1813). In die tijd was er dus helemaal geen grens. De oude situatie kwam weer terug toen Oost Friesland werd toegevoegd aan het Koninkrijk Hannover. Omdat nu onder invloed van het opkomende nationalisme elk land precies wilde vaststellen, waar precies de grenzen lagen, werd tussen Nederland en Hannover het grenstraktaat van Meppen (1824) gesloten, waarover hierboven al is gesproken.³³

Bij Bellingwolde is de Moersloot de grens. Bellingwolde hoorde van oudsher tot het Reiderland maar door overstromingen van de Dollard werd het steeds meer geïsoleerd van de rest en werd daarom vanaf die tijd bij Westerwolde gerekend. In 1530 voegde Karel van Gelre het dorp bij Westerwolde. De graaf van AreMBERG (over hem later meer) die in de tweede helft van de 16^e eeuw namens Philips II Westerwolde in leen had, maakte aanspraak op de commanderij van Dünebroek, maar liet dit gebied aan de Oost Friese graven. Vanaf die tijd werd in dit gebied de Moersloot, een onooglijk stroompje als grens tussen Westerwolde en Oost Friesland beschouwd.³⁴

Het vierde deel van de grenslijn is de scheidingslijn tussen het eigenlijke Westerwolde en het Emsland. Het landschap Westerwolde heeft van oudsher belangrijke betrekkingen gehad met Duitsland. Al vroeg maakte Westerwolde deel uit van Saksen. In de tweede helft van de 8e eeuw probeerde Karel de Grote, toen koning en later keizer van het Frankische rijk dit gebied te onderwerpen en tot het christendom te bekeren. Om greep op zijn grote rijk te krijgen stichtte hij gouwen, later graafschappen genoemd. En om het christelijk geloof te verspreiden richtte hij overal, ook in de nieuwe delen van zijn rijk kloosters op. Van daaruit werden predikers uitgezonden om het nieuwe geloof te verkondigen. Als de bevolking zich verzette zoals in Saksen werd hard opgetreden. Aan het eind van de 8e eeuw werd Westerwolde gekerstend vanuit Meppen aan de Ems. Daar bevond zich een voorwerk (= filiaal) van

de abdij van Corvey, gelegen in de buurt van Höxter aan de Wezer. Karel de Grote deelde Westerwolde in bij de gouw (= graafschap) Agrotingo met als hoofdstad Meppen. Zie het kaartje hiernaast. Kerkelijk viel het gebied onder het bisdom Osnabrück. Sinds 1252 kwam het wereldlijke bestuur aan de bisschop van het Westfaalse Munster.

In de loop van de 14^e eeuw vestigde zich de Reiderlandse hoofdelingenfamilie Addinga - misschien gevlucht voor de overstromingen van de Dollard – zich in Westerwolde. Anderen beweren dat ze afkomstig waren uit Winschoten³⁵. De Addinga's kregen van de abdij van Corvey toestemming een steenhuis in Wedde te bouwen. De Westerwoldse bevolking was niet blij met hen en ging zich over hen beklagen bij de

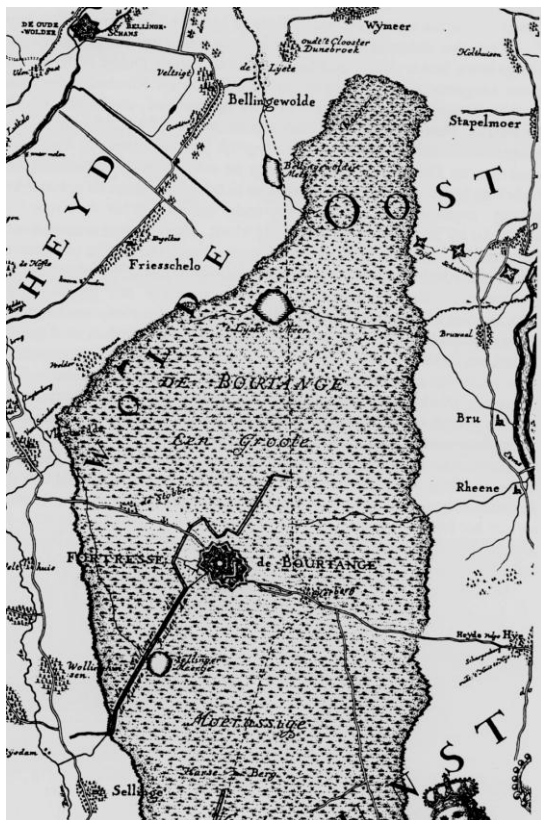
³² Deeters W. a.w. blz. 63

³³ Deeters, a.w. blz. 63 - 67

³⁴ Van Winter P.J.; a.w. blz. 63

³⁵ www.nl.wikipedia.org/wiki/Addinga gebruikers Trafo en Peter Boelens

bisschop van Munster en kreeg in 1316 diens bescherming. Maar rond 1400 sloten de Addinga's een overeenkomst met de bisschop, waarin stond dat zij hun gang konden gaan, als ze maar 500 mark aan de bisschop betaalden.³⁶ Arme Westerwolders! Met de voorspoed van de Addinga's was het vanaf 1477 afgelopen. Toen verklaarden de Addinga's dat Bellingwolde en Blijham tot Westerwolde behoorden. De stad Groningen maakte daar bezwaar tegen, want volgens haar behoorden beide dorpen tot het Oldambt en dat gebied werd tot de invloedssfeer van de stad gerekend. Door de overstromingen van de Dollard

waren deze dorpen steeds meer in de invloedssfeer van Westerwolde komen te liggen. De verbindingen met Westerwolde waren voor deze twee dorpen veel gemakkelijker dan de toegang tot de rest van het Oldambt. De Addinga's gingen deze plaatsen steeds meer als onderdeel van Westerwolde beschouwen. Daarom trok de stad op tegen de Addinga's en wist in 1478 een overeenkomst met de meente (= de volksvergadering) van Westerwolde af te sluiten voor een periode van 20 jaar, waarin werd afgesproken dat de stad bestuurlijke en rechterlijke bevoegdheden in Westerwolde kreeg. Daarmee kwam voorlopig een einde aan de machtspositie van de Addinga's in Westerwolde. Om hen in bedwang te houden bouwde de stad een dwangburcht aan de Pekel A, de zogenaamde Pekelborg. Toch heeft de stad de afgesproken termijn niet kunnen volmaken, want de stad werd door de graaf van Holland Albrecht van Saksen en door Edzard I van Oost Friesland bedreigd. In 1498 moest de stad Westerwolde weer overdragen aan de bisschop van Munster. Deze rekende vanaf die tijd ook Blijham en Bellingwolde tot Westerwolde.

In het begin van de 16^e eeuw ging de Gelderse hertog Karel van Egmont hier in het noorden een grote rol spelen. De activiteiten van Karel van Gelre in het noorden waren onderdeel van zijn verzet tegen het opdringen van

het Habsburgse huis in de Nederlanden onder leiding van Karel V, die het ene na het andere Nederlandse gewest aan zijn bezittingen toevoegde. In 1518 nodigde de stad Groningen hem uit om de macht over te nemen. De stadjes probeerden hiermee te voorkomen dat Karel V van Habsburg ook hier de baas zou worden. Maar in 1530 veroverde Karel van Gelre plotseling zonder overleg met de stad Westerwolde. Anna Thedema, weduwe van één van de erfgenamen van de Addinga's zou hem verzocht hebben in Westerwolde in te grijpen. Zij had het aan de stok met de bisschop van Munster en riep Karel van Gelre te hulp. Maar ze kwam daarmee van de regen in de drup, want Karel van Gelre greep dit verzoek aan om Westerwolde binnen te vallen (1530) en de burcht bij Wedde plat te branden. Hij stelde daarop zijn eigen zetbaas Berend van Hakfoort aan in Wedde en Anna werd uit haar bezit verdreven. Maar in 1536 werd Karel van Gelre door Karel V in de eerste slag bij Heiligerlee verslagen. Daarmee kwam Westerwolde in Habsburgse handen. De Habsburgers stelden net als de Geldersen een zetbaas in Westerwolde aan die in Wedde resideerde. Onder Filips II, opvolger van Karel V werd de graven van AreMBERG opgedragen de nieuwe landsheer te vertegenwoordigen. Onder zijn bewind brak in de Nederlanden een opstand uit. Filips was minder plooibaar dan zijn vader. In 1568 vond een inval van opstandige legers in het noorden plaats, waardoor de opstandelingen hier een sterke machtspositie kregen. De opstandige Staten-Generaal, die na de Pacificatie van Gent van 1576 bijna alle Nederlandse gewesten beheersten, stelden in 1577 de Henegouwse graaf Rennenberg aan als stadhouder van Groningen en Drenthe. Deze Rennenberg was echter katholiek en ergerde zich steeds meer aan de onbuigzame houding van de protestanten. Daarom liep hij in 1580 over naar het kamp van Filips II. Daardoor was de positie van de opstandelingen in het noorden moeilijk geworden. Om zich goed te kunnen verdedigen tegen de Spanjaarden werd op een zandrug in het moerasgebied ten oosten van Vlagtwedde begonnen met de bouw van de vesting Bourtange. Dat was in

³⁶ Hiskes J. W.; "Westerwolde", 's-Gravenhage 1984, blz. 12 – 15 en blz. 38 – 42

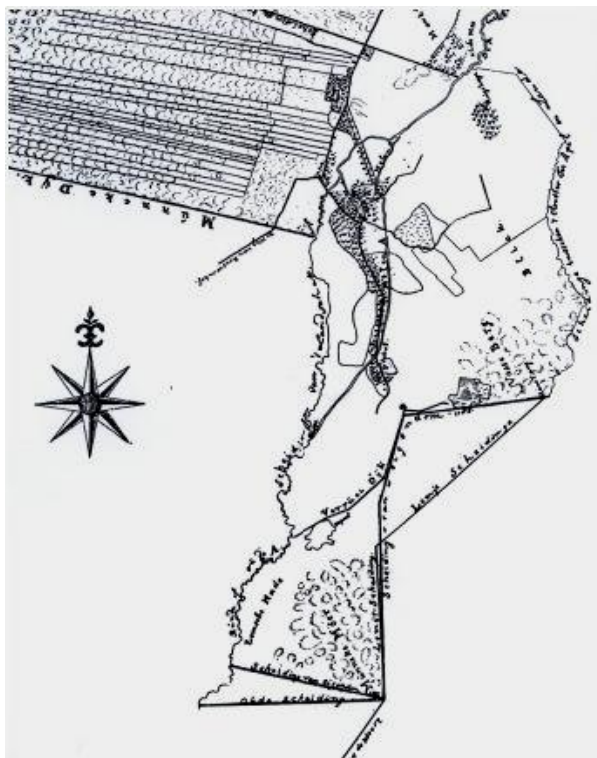
<http://www.propstei-meppen.de/?action=getcontent&what=geschichte>

1580. Tussen 1568 en 1593 had Westerwolde veel te lijden van plunderingen door troepen van beide partijen. De strijd golfde in dit gebied heen en weer. Stukje bij beetje vorderden de troepen van de opstandige Staten. In 1593 veroverde prins Willem Lodewijk, stadhouder van Friesland en Groningen namens de opstandige gewesten, Westerwolde. Vanaf die tijd ging Bourtange samen met de Bellingwolder en Boonenschans deel uitmaken van de oostelijke verdedigingsgordel, waarmee aanvallen vanuit Duitsland konden worden afgeslagen. Westerwolde werd niet ingedeeld bij een bepaald gewest, omdat het nooit bij een van de zeven gewesten gehoord had. Het werd namens de Staten-Generaal bestuurd door de Raad van State en was daardoor net als Zeeuws-Vlaanderen, Staats-Brabant en Staats-Limburg een generaliteitsland. De Staten-Generaal stelden een andere leenman in Westerwolde aan, maar in 1609 gaven de Staten-Generaal Westerwolde weer in leen aan Karel van Aremberg als verzoenend gebaar richting Spanje ter gelegenheid van het sluiten van het Twaalfjarig Bestand. Deze verzette zich tijdens zijn ambtstermijn niet zoals eerder vermeld tegen Oost-Friese aanspraken op het kloostergoed Dünebroek zodat dit gebied in Oost-Friese handen kwam Aremberg verkocht in 1615 zijn rechten aan de Hollandse koopman Willem van den Hove. Die speelde het niet klaar om zijn gezag in Westerwolde waar te maken. Hij verkocht in 1619 zijn rechten aan de stad Groningen. En zo is Westerwolde binnen de Nederlandse invloedssfeer terechtgekomen. De oostgrens van dit gewest werd vanaf 1648, toen de Republiek internationaal als zelfstandige staat erkend werd een landsgrens. In 1723 werd geprobeerd een grensregeling tot stand te brengen, maar die werd door de Staten-Generaal afgewezen. Het verdrag van 1764 was veel gunstiger voor Nederland. Door deze laatste overeenkomst kwam het Abeltjeshuis ten oosten van Bourtange op Nederlands grondgebied te liggen.³⁷ Hiernaast staat een kaart van Westerwolde uit 1781, waarop de vesting Bourtange duidelijk staat aangegeven temidden van de moerassen.. Op de kaart ziet u ook het verloop van de grens met het aangrenzende Oost-Friesland en het Munsterland . Hiernaast staat een kaart van Westerwolde uit 1781, waarop de vesting Bourtange duidelijk staat aangegeven temidden van de moerassen.

De grens bij Ter Apel.

In 1464 ontstond er bij Ter Apel een klooster met veel land eromheen. De stichting van het Kruisherenklooster in Ter Apel hing samen met een schenking van land door de pastoor van Garrelswier Jacobus Wilting aan een klooster in Bentlage bij Rheine in Westfalen. Dit klooster stichtte een voorwerk in Ter

Apel. Daardoor ontstond er al in de 15^e eeuw een conflict tussen het klooster Ter Apel aan de ene kant en de markegenoten van Ober- en Niederlangen in het kerspel Lathen in het Munsterse gebied. In de loop van de 16^e eeuw namen de onenigheden in omvang toe. In 1539 zagen de markegenoten van Ober- en Niederlangen en ook die van Altenharen zich namelijk genoodzaakt delen van hun grond aan het klooster Ter Apel te verkopen. Deze dorpen verkeerden in financiële nood ten gevolge van de nasleep van de heerschappij van de Wederdopers in de stad Munster in de jaren 1534 en 1535. Die hebben in de stad Munster zo huis gehouden dat er veel schade werd aangericht. De Wederdopers dachten dat de komst van Christus op aarde aanstaande was en dat het niet meer uitmaakte wat ze deden. Sommigen van hen liepen naakt rond en sommigen van hen trokken zich niets meer aan van allerlei morele beperkingen. Toen de bisschop zijn stad weer in handen kreeg, moest er veel weer hersteld worden. De kosten verhaalde hij op de bewoners van zijn bisdom. In 1542 volgde nog een verkoop van landerijen. Zo kwamen de buurtschappen Barnflair (deels) en het Munnekemoer in handen van het

³⁷ Hiskes J. W.; a.w. blz. 48 – 50 en 53 – 59

Kampman J. G. en Brood P.; “Bestuur en rechtspraak” uit de serie van de Stichting Gebroeders Hesse Fonds “Geschiedenis van Westerwolde”, deel 5 Groningen 199, blz. 18, 19 en 53,

klooster.

De grenslijn van Bourtange via de Hanentange en Barnflair langs de oostkant van het Munnekemoer tot aan de grens met Drenthe werd voor het eerst duidelijk vastgesteld in een grensverdrag met Munster in 1764. Deze gebieden vallen op de kaart op als een wormvormig aanhangsel in het uiterste zuiden van de provincie Groningen. Zie het kaartje hierboven.

De grens in het zuidoosten van Drenthe.

Het gaat om het stuk grens tussen Twist en Rütenbrock. In deze streken bevond zich en uitgestrekt en ruig veengebied. Drenthe werd in de Middeleeuwen bestuurd door de bisschop van Utrecht en het aangrenzende Eemsland werd in de vroege Middeleeuwen geregeerd vanuit het filiaal van het klooster van Corvey in Meppen dat viel onder het gezag van de bisschop van Osnabrück. Al vóór het jaar 1000 werd een kaarsrechte grenslijn vastgesteld, die ongeveer evenwijdig liep aan het verloop van de Eems. Over het exacte verloop van die grenslijn maakte lange tijd niemand zich druk, omdat deze dwars door ontoegankelijk veengebied liep. Een precieze vaststelling werd pas nodig, toen de venen op grote schaal ontgonnen werden. In feite is de grenslijn dus daar al meer dan 1000 jaar oud.. Op de kaart hiernaast ziet u het verloop van deze grenslijn door het veen.

In het Munsterland werd de verving sterk gestimuleerd, want het nieuwe land betekende meer landbouwgrond voor de arme boeren van het Eemsland en de Hümmling. De Nederlanders maakten zich minder druk. Zij vonden de ondoordringbare venen lange tijd een goedkope grensverdediging. In de loop van de 18^e eeuw werden i enkele verdragen gesloten, die hierboven al besproken zijn. Daarover ontstonden problemen tussen de boeren van Emmer Compascuum en Roswinkel aan de Drentse kant en opnieuw de markegenoten van Oberen Nederlanden aan de Munsterlandse kant. Die liepen zo

hoog op dat Drenten en Munsterlanders in 1776 met vorken en dorsvlegels elkaar te lijf gingen³⁸. Over en weer werden ruwe klanten in de kraag gevat en gevangen gezet. Maar dankzij de bemiddeling van stadhouder Willem V werd in 1786 een akkoord bereikt waarin de al genoemde faciliteiten voor Munsterlandse boeren met landerijen in Nederland waren geregeld. Deze regeling gold ook voor de omgeving van Ter Apel. De gevangenen werden over en weer uitgewisseld. Ook in dit gebied werd de definitieve grenslijn vastgelegd in het grensverdrag van Meppen van 1824. Alle latere grensverdragen grijpen terug op deze overeenkomst.³⁹

³⁸ www.historisch-emma.nl/f_000_algemeen/f_000.htm

³⁹ Deeters W.J.; a.w. blz. 60 en 61.

Tijdschriften en Jaarboeken.

Het archief van de vereniging is geplaatst in het Streekhistorisch Centrum te Stadskanaal (naast de water-toren).

Inlichtingen: dhr. B. Roossien tel. 0599-612649

Tijdschriften en boeken worden in geen geval uitgeleend, maar zijn uitsluitend ter inzage.

Tijdschriften

Threat: NGV afd. Drenthe 2007. Jaargang 18, nr. 2

R. Vennink   Kwartierstaat van Jan Vennink (dl.2)
M. Dassen-Dofsma   Vernoemingsreeks Dofsma
A. Stiksma   Kwartierstaat J.W.K. Boerhave.

Huppeldepup. NGV afd. Groningen. Jaargang 14, nr. 2, 2007.

W.G. Doornbos   Naamlijsten ontsnapte gevangenen uit Provinciaal tuchthuis, 1792.
P.J.C. Elema   Over huwelijk Van Bolhuis Lieftinck-Cappenberg (1865).
R. van Manen   Kleine tuinders in Slochteren rond 1940.
A. Veldhuis   Vraaggesprek met genealoog Harry Brouwer.
M. Glas   Een Krewerds takje Iwema
T. IJzerman   Kwartierstaat Willem Boerhave Beekman.

Twenthe Genealogisch. NGV afd. Twenthe. Jaargang 23, nr. 2, april 2007.

H.C. Zorn   Het Twentebestand.
A. Hilgerink en   De Twentse VoorouderDag 2007
C. Sieverink
A. ten Thije-Kort   Parenteel van Engbert ten Tije (slot)

Gens Nostra: Maandblad der Nederlandse Genealogische Vereniging jrg. 62 nr. 3, maart 2007.

Dooremalen, E.R. van   Inkomsten van de diaconie van Dubbeldam 1631-1656
Slijkerman, K.J.   Het geslacht Groote(n) alias De Groot uit Strijen.
Doorn, B. van en   Akten uit bijlagen van de Burgerlijke Stand Rotterdam 1843-1893 ontsloten.
Hoeven, L.M. van der
Roza, E.   De Herwijense Ro(o)sa's en herkomst van hun familienaam.
Schutte, O.   Genealogie Gackstätter. (Ootmarsum e.o.)

Gens Nostra. Maandblad der Nederlandse Genealogische Vereniging jrg. 62 nr 4/5 april/mei 2007. Themanummer rond Helmond.

Genealogie. Kwartaalblad van het Centraal Bureau voor Genealogie. Jaargang 13, nr. 1, voorjaar 2006.

R. Straatman   Gelderse collecties bij het CBG
J. van den Borne   Nieuwe versie van genealogisch computerprogramma Aldfaer
F. Rensen   Genealogie op begraafplaatsen.
J. van den Borne   Nieuwe tv-serie van Teleac: Verre Verwanten.
K. Hulsker en K. Kleijn   Oost-Indische bronnen gedigitaliseerd.

Quellen und Forschungen zur Ostfriesischen Familien- und Wappenkunde. Jahrgang 56, Heft 1, 2007.

W. Lijnzaad-van Buiren   Autobiographie van Johannes Frantzen van Buiren, Bürger der Stadt Emden (1813-1890).

Quellen und Forschungen zur Ostfriesischen Familien- und Wappenkunde. Jahrgang 56, Heft 2, 2007.

H. Bruns   Aus dem ältesten Armenrechnungsbuch von Riepe. Ein Überblick über die ab 1645 genannten Personen.

Stad en Lande: Cultuurhistorisch tijdschrift voor Groningen. Jrg. 16 nr. 1, 2007

P. Kooi   Oudheidkundige vondsten van Rottumeroog.
J. Le Grand en B. Hekker   De Bende Zwartjesgoed
J. van Keulen   50 jaar Gruoninga en het genealogisch virus van Redmer Alma.
T. Tel en E. Knol   Een gezicht op de Turftorenstraat in 1672.
M. Hillenga   Hans Gerritsen en Lotte Kleijssen over 'Het verhaal van Groningen'.
H. Perton   De wedergeboorte van de Apotheek Tonella.

Waardeel. Drents Historisch Tijdschrift. Jaargang 27, nr. 1, 2007.

R. de Jong.   De vrije koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid. Groot succes of complete mislukking ?
H. Kuijer   Huisvrouwen Orkest: De Muzikale Keuken.
E. Mecking   Het drama van 1918. De Spaanse griep in Drenthe.
J. Wolf   Het Wisselkabinet. Jukebox met historische films, foto's en geluid.
A. van Dijk   Jan Coenders van Idsinga, een Fries in Roderwolde.

Duvekoater. Tijdschrift voor regionale historie. Historische Vereniging Gemeente Scheemda. Jrg. 20, nr.39, maart 2007.

J.P. Koers   Brandbestrijding in Scheemda gaat terug tot 1779.
J.P. Koers   Nationaal Steuncomité 1914.
T.H. Hulzebos   14 april 1945: bevrijding Westerlee
-                                Havenstraat (Scheemda) vroeger en nu.
J.J. Groenbroek   Vijftig jaar geleden: 1957

 Boeken

Albert Buursma   *Westerwolders over Vroeger, Een eeuw Westerwolde in interviews.* Sellin-
gen, 2007

Inge Kuper   *Buiten staan. Een tuin in Westerwolde.* Amstelveen, 2007.